

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA POVIJEST

Diplomski rad

**ŠIBENSKI FORTIFIKACIJSKI SUSTAV U KASNOM
SREDNJEM I RANOM NOVOM VIJEKU**

STUDENT: Lucija Brčić

MENTORICA: dr.sc. Silvija Pisk

Zagreb, rujan 2018.

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
DEPARTEMENT OF HISTORY

Diploma Thesis

**SIBENIK FORTIFICATION SYSTEM IN THE LATE MIDDLE
AGES AND THE EARLY MODERN PERIOD**

STUDENT: Lucija Brčić

SUPERVISOR: dr.sc. Silvija Pisk

Zagreb, September 2018

Izjava o autorstvu:

Izjavljujem da sam diplomski rad, *Šibenski fortifikacijski sustav u kasnom srednjem i ranom novom vijeku*, koji sam predala na ocjenu mentorici dr. sc. Silviji Pisk, napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu te da na temelju njega nisam stekla ECTS bodove. Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Lucija Brčić

SADRŽAJ

1. UVOD	2
2. PREDSTAVLJANJE LITERATURE	4
3. POVIJESNI OKVIR	6
4. VOJNA REVOLUCIJA	10
5. FORTIFIKACIJSKI SUSTAV	20
5.1 Dijelovi fortifikacijskog sustava	20
5.2 Tvrđava sv. Mihovila	24
5.3 Tvrđava sv. Nikole	30
5.4 Tvrđava sv. Ivana	37
5.5 Tvrđava Barone	44
6. ULOGA ŠIBENSKIH TVRĐAVA U KANDIJSKOM RATU	46
7. TVRĐAVE NAKON NOVOG VIJEKA	54
8. ZAKLJUČAK	57
9. DODATAK	59
9.1 Grafički prikazi	59
9.2 Fotografije	64
9.3 Pojmovnik	66
10. SAŽETAK	67
11. SUMMARY	68
12. BIBLIOGRAFIJA	69

1. UVOD

Razvoj grada Šibenika od najranijih godina vezan je uz njegov strateški položaj koji je povezan s gradnjom fortifikacijskih objekata u srednjem i novom vijeku koji su uvelike utjecali na ulogu grada u povijesti istočnog Jadrana. Stoga, kako bi razumjeli povijesni razvoj Šibenika trebamo poznavati gradski fortifikacijski sustav istovremeno prateći njegov razvoj kroz stoljeća.

Diplomski rad bavi se šibenskim fortifikacijskim sustavom u kasnom srednjem i ranom novom vijeku. Ova tema je relevantna, posebno u današnjim okolnostima kada se Šibenik razvija u smjeru turističke valorizacije fortifikacija: sv. Mihovil, sv. Nikola, a nedavno i tvrđava Barone. Šibenski fortifikacijski sustav promatrat će s kroz prizmu četiri najznačajnije tvrđave građene u periodu kasnog srednjeg i ranog novo vijeka: sv. Mihovil, sv. Ivan, sv. Nikola i Barone. Istraživačko pitanje mog diplomskog rada je sljedeće – *Ima li, i u kojoj mjeri, šibenski fortifikacijski sustav ključnu ulogu u obrani grada od Osmanlija?* Osim toga ključna pitanja su: *Na koji način se šibenski fortifikacijski sustav prilagođava promjenama unutar načina ratovanja na prijelazu iz kasnog srednjeg u novi vijek? Kako se tvrđave mijenjaju tijekom stoljeća?* te *Na koji način mletačka politika utječe na obranu grada?*

Smatram kako je šibenski fortifikacijski sustav odigrao ključnu ulogu u obrani grada od moćnih Osmanlija te očuvao strateški najvažnije točke u presudnom trenutku za vrijeme napada 1646. i 1647. godine. Analizom najznačajnijeg izvora iz pera Frane Divnića vidljivo je kako su šibenski branitelji s tvrđava sv. Ivana i Barone uspješno obranili te najznačajnije i strateški najvažnije točke grada te konstantnom nadogradnjom tvrđava odolijevali napadima neprijatelja. Nadalje, analizom grafičkih prikaza i rezultata recentnih arheoloških iskopavanja zaključilo se kako su tvrđave nadograđivane u skladu s vremenom i promjenom načina ratovanja te u skladu s mletačkom politikom očuvanja vlastitih interesa u Šibeniku. Međutim, pitanju nadogradnje samih tvrđava treba pristupiti vrlo oprezno. Tvrđave prolaze kroz brojne faze nadograđivanje, unatoč provedenim arheološkim i konzervatorskim istraživanjima te postojanju brojnih grafičkih prikaza s teškoćom možemo rekonstruirati svaku od faza nadogradnje fortifikacija.

Rad bi ponajprije trebao sintetizirati rezultate dosadašnjeg istraživanja, takva sinteza u hrvatskoj historiografiji na temu šibenskog fortifikacijskog sustava manjka (Ćuzela je napravio prvi korak, no njegova knjiga iz 2005. nedovoljna je i ne obuhvaća istraživanja provedena nakon 2005.). Metodom komparacije prikazat će se različite faze u izgradnji šibenskog fortifikacijskog sustava i objasniti kako se tvrđave prilagođavaju na novi način ratovanja krajem srednjeg vijeka. Također, analizom rezultata recentnih istraživanja i literature nadopunit će se rupe u dosadašnjim prikazima šibenskih fortifikacija; njihove gradnje, nadogradnje i uloge.

Šibensko područje u većem dijelu promatranog perioda bilo je pod mletačkom vlašću čije je težište obrane ležalo u očuvanju ključnih interesa Mletačke Republike na Jadranu. Gradnja fortifikacija na šibenskom prostoru vezana je za različite političke, ekonomske i društvene odnose te ovisno o njihovim promjenama grade se i nadograđuju navedene tvrđave. Stoga će se, u radu, unutar posebnog poglavlja opisati povijesni okvir unutar kojeg se tvrđave grade. Nakon povijesnog okvira, slijedi poglavlje o vojnoj revoluciji u kojem će se opisati najvažnije tekovine unaprjeđenja vojne arhitekture, oružja i tehnike. Nakon toga slijedi poglavlje o šibenskom fortifikacijskom sustavu, u narednim poglavljima opisat će se nastanak i razvoj četiri najznačajnije tvrđave fortifikacijskog sustava te će se uz povijesni razvoj opisati i njihove vojno arhitektonske značajke. U poglavlju o Kandijskom ratu prikazat će se dvije najznačajnije bitke u kojima su sudjelovale novosagrađene tvrđave. Na samom kraju bit će riječ o stanju gradskih fortifikacija nakon ranog novog vijeka i njihovoj turističkoj valorizaciji u novije vrijeme.

2. PREDSTAVLJANJE LITERATURE

Šibenski fortifikacijski sustav do danas nije do kraja i detaljno istražen. Iako ne možemo reći kako hrvatska historiografija nije posvetila nimalo pažnje proučavanju dalmatinskih fortifikacija kroz povijest, ipak možemo primijetiti kako je Šibenik u tom kontekstu relativno zanemaren. Domaća historiografija općenito u manjoj mjeri obrađuje dalmatinske fortifikacije u srednjem i novom vijeku, ponajviše su obrađene one na području Splita i Zadra dok istraživače čeka ozbiljniji rad u istraživanju ostalih dalmatinskih gradova. Veću pozornost u Šibeniku istraživači su posvetili tvrđavama sv. Mihovila i sv. Nikole dok su tvrđave sv. Ivana i Barone u velikoj mjeri ostale zanemarene od strane povjesničara.

Od svih izvora na dalmatinskom prostoru u ranom novom vijeku, jedan od najznačajnijih je *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji*, Šibenčanina Frane Divnića; povjesničara, službenika i poslanika šibenske komune.¹ Autor nakon svršetka rata 1669. opisuje događaje za vrijeme rata na temelju vlastitih bilježaka i objavljenih djela. Nakon njegove smrti, njegov rad dovršava brat Danijel koji je i sam direktno sudjelovao u ratu i pregovorima nakon rata. Divnićev rad sadržajno je podijeljen u četiri knjige, u prvoj i drugoj knjizi autor detaljno opisuje dvije najznačajnije bitke za Šibenik 1646. i 1647. te gradnju tvrđava sv. Ivana i Barone. Uz opis šibenskog fortifikacijskog sustava vezan je i izvor pod imenom *Tvrđavni spisi*, Onofrija Del Campa, vojnog savjetnika u službi Mletačke Republike.² Tekst je sastavljen od više različitih dijelova, u jednom dijelu je službeno izvješće, u drugom dijelu autor stručno zapisuje i komentira utvrđenja u Dalmaciji dok istodobno donosi i vlastito svjedočanstvo. Izvor je od velikog značaja za opis nadogradnje šibenske tvrđave sv. Ivana. Autor naglašava važnost položaja grada i utvrđivanja njegovih fortifikacija. Donosi nacrt vanjskih utvrđenja na tvrđavi sv. Ivana, koje sam predlaže, te nacрте ostalih inženjera.

Od ostalih izvora treba spomenuti i *Knjigu statuta, zakona i reformacija grada Šibenika* koja nam donosi vrijedne podatke o fortifikacijskom sustavu u kasnom srednjem vijeku.³

¹ *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji*, prev. Smiljana i Duško Kečkemet, (Split: Književni krug, 1986).

² *Tvrđavni spisi Onofrija Del Campa: traktati o memorabilije jednoga kondotjera u Dalmaciji u doba Kandijškoga rata*, prir. Miroslav Bertoša, preveo Marino Marini (Rijeka: Državni arhiv u Rijeci, 2003).

³ *Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika*, prir. Slavo Grubišić, prev. Zlatko Herkov. (Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1982).

Domaća literatura o šibenskom fortifikacijskom sustavu relativno umjereno je zastupljena. Prva sinteza dotadašnjih istraživanja (do 2005.) bila je knjiga Josipa Ćuzele *Šibenski fortifikacijski sustav*.⁴ Hvalevrijedno djelo u današnjem istraživanju je nedostatno. Međutim, ipak mi je koristilo za pregled razvoja fortifikacija u kasnome srednjem vijeku te praćenje razvoja novovjekovnih tvrđava. Za općenite informacije o razvoju fortifikacijskog sustava u mletačkoj Dalmaciji i njegovim arhitektonskim značajkama koristila mi je knjiga *Bastioni Jadranske Hrvatske*, Andreja Žmegača.⁵

Za povijesni okvir koristila sam knjige *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*⁶ Josipa Kolanovića i *Šibenik kroz stoljeća* Slave Grubišića.⁷ Navedena djela su mi pomogla i u poglavlju u kojem sam pisala što sve čini šibenski fortifikacijski sustav. Za poglavlje o vojnoj revoluciji od koristi su mi bila djela domaće i strane literature. Od domaćih naslova najznačajnija je knjiga *Inventar oružja i vojne opreme u šibenskom kaštelu i kulama iz 1441.godine*, Tomislava Aralice⁸ i doktorat Domagoja Madunića iz 2012.⁹ Od strane literature najznačajnije su knjige *Rat u europskoj povijesti*¹⁰, Michaela Howarda i *Medieval warfare*¹¹, Mauricea Keena.

U pisanju diplomskog rada koristili su se stariji i recentni članci te radovi o rezultatima arheoloških i konzervatorskih istraživanjima. Članci se nalaze u časopisima: časopis Odjela za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zadru *Ars Adriatica*, društveno glasilo svih udruga u sastavu Hrvatskog saveza građevinskih inženjera – *Građevinar*. Koristili su se i članci iz *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, ministarstva kulture te iz *Radovi Instituta povijesti umjetnosti*. Rezultati recentnih istraživanja Ive Glavaša, Branka Nadila, Andreja Žmegača i Josipa Pavića uvelike pridonose istraživanju teme. Posebno bih izdvojila radove Glavaša i Pavića koji donose nove spoznaje u identificiranju vanjskih karakteristika tvrđava na temelju analize rezultata recentnih arheoloških i konzervatorskih istraživanja unazad tri godine.

⁴ Josip Ćuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav* (Šibenik: Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“, 2005).

⁵ Andrej Žmegač, *Bastioni Jadranske Hrvatske*, (Zagreb: Školska knjiga, 2009).

⁶ Josip Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku* (Zagreb: Školska knjiga, 1995).

⁷ Slavo Grubišić, *Šibenik kroz stoljeća* (Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1974).

⁸ Tomislav Aralica, *Inventar oružja i vojne opreme u šibenskom kaštelu i kulama iz 1441. godine* (Drniš: Gradski muzej, 2008).

⁹ Domagoj Madunić, „Defensiones Dalmatiae: Governance and Logistics of the Venetian Defensive System in Dalmatia During the War Of Crete (1645 - 1669)“ (Ph.D. diss., Central European University, 2012).

¹⁰ Michael Howard, *Rat u europskoj povijesti*, prev. Magdalena Najbar-Agičić (Zagreb: Srednja europa, 2002).

¹¹ Maurice Keen, *Medieval warfare* (Oxford: Oxford University Press, 1999).

3. POVIJESNI OKVIR

Razdoblje kasnog srednjeg i ranog novog vijeka u Šibeniku, kao i u ostatku Dalmacije, obilježeno je opasnošću od osmanskih napada. Za razumijevanje gradnje šibenskog fortifikacijskog sustava potrebno je opisati najvažnije društveno-političke promjene u razdoblju od 15. do 17. stoljeća.

U 14. stoljeću grad je bio crkveno i kulturno središte te je njegovao neprestani dijalog sa svojim distriktom. Mletačka Republika 1322. preuzela je vlast u Šibeniku. Razlozi prihvatanja Mlečana bili su mnogobrojni, u prvom redu Šibenčani su smatrali kako su oni bolji zaštitnici grada, očekivali su ravnopravnost u odnosu na ostale dalmatinske gradove te afirmaciju autonomije.¹² Nadalje, govoreći o upravnom ustroju distrikta, dotadašnji organizacijski oblici zadržali su se nakon dolaska grada pod mletačku vlast, ubrzo je mletačka uprava cjelokupnu organizaciju sela podredila seoskim sucima koji su ubrzo postali čuvari interesa mletačke vlasti.¹³ Dolaskom Mlečana na vlast, grad je bio u ravnopravnosti s ostalim dalmatinskim komunama, a s komunama i Nelipićima sklopio je savez o uzajamnoj obrani.¹⁴

Godine 1357. vlast u Šibeniku preuzeo je ban Ivan Ćuz, Šibenčani su zadržali i proširili autonomiju, dok su u vrijeme dinastijskih borbi najprije bili na strani Anžuvina zatim uz bosanskog kralja i Žigmunda.¹⁵ Mlečani 1412. ponovno uspostavljaju vlast nad Šibenikom.¹⁶ Prihvatanjem mletačke vlasti početkom 15. stoljeća grad postaje dio prekomorskih posjeda Mletačke Republike - *Stato da Mar*. Mletačka vlast zadržala je šibensko statutarno pravo, ali ga je prilagodila svom centralističkom sustavu.¹⁷ Mletačka Republika u Dalmaciji svoju politiku provodila je preko kneza, koji je bio središnja osoba mletačke politike u dalmatinskim gradovima i vrhovni vojni zapovjednik *comes et capitaneus* zadužen za obranu grada, naoružanje i isplatu vojske. Knez je odobravao odluke gradskog vijeća, no valja naglasiti kako su za pitanja sigurnosti grada i zaštite mletačkih interesa vrijedile isključivo smjernice mletačke vlade.

¹² Kolanović, Šibenik u kasnome srednjem vijeku, 41.

¹³ Isto, 52.

¹⁴ Isto, 14.

¹⁵ Isto, 42.

¹⁶ O tome detaljnije Kolanović, Šibenik u kasnome srednjem vijeku, 42.

¹⁷ Isto, 45.

Tijekom 15. stoljeća Šibenik je doživio zamah u graditeljstvu te postao jedan od najznačajnijih gradova na obali. Gradsko naselje u 15. stoljeću protezalo se od Dolca do samostana sv. Frane. Sustav utvrda bio je razveden od vremena kad je grad bio castrum, a posebno se nadograđivao tijekom 16. stoljeća.¹⁸

Šibenski distrikt u 15. stoljeću biva ugrožen od Osmanlija. Godine 1468. dolazi do velike osmanske opasnosti, razdoblje je obilježila trajna ugroženost područja i postupno smanjivanje distrikta.¹⁹ Osmansko carstvo u ovom razdoblju doživjelo je vrhunac svoje moći i širenja na području Balkana, a snažne Osmanlije nisu mogli zaustaviti ugarsko-hrvatski kraljevi niti Mlečani. Mletačka područja na Jadranu postala su sve ugroženija, a s njima i grad Šibenik koji se nalazio u neposrednoj osmanskoj opasnosti. U mletačkom ratu protiv Osmanlija 1499. - 1502. , Osmanlije su snažno prodrli u šibenski teritorij, vrlo brzo su došli pred sam grad gdje su se Šibenčani u ljeto 1499. uspješno obranili. Ovaj sukob u kojem se osmanska vojska pojavila pred slabo utvrđenim gradovima ozbiljno je ugrozio sigurnost Dalmacije.²⁰

Porazom Osmanlija nije prestala opasnost za Šibenik. Razdoblje 16. stoljeća obilježeno je gospodarskom stagnacijom i višestrukim prodorima Osmanlija. Dvadesetak godina nakon, Osmanlije su se, na čelu sa sultanom Sulejmanom II Veličanstvenim, vratili još jači te su sve češće napadali Šibenik. U svibnju 1522. zauzeli su Knin, ubrzo zatim i Skradin.²¹ Padom potonjih gradova Šibenik se našao u vrlo teškom položaju, a kako bi se što uspješnije obranio od snažnih neprijatelja radilo se na poboljšavanju fortifikacijskog sustava grada.

Za vrijeme mletačko-osmanskog rata 1537. – 1540. Šibenik je bio ponovno ugrožen. U to vrijeme gradila se tvrđava sv. Nikole koja je odigrala značajnu ulogu u obrani grada od Osmanlija. Nakon rata nastupilo je razdoblje tridesetogodišnjeg mira koje je Šibenik iskoristio kako bi se oporavio od brojnih stradanja tijekom rata.

O stanju u Šibeniku iz sredine 16. stoljeća, kada je osmanska vojska na vrhuncu svoje moći i nadomak gradu, saznajemo iz izvješća sindika G.B.Giustiniana. Sindik je u svojem izvješću naveo kako je jako malo državne mletačke vojske u Šibeniku. Izvijestio je kako stalnu posadu Šibenika čine: u tvrđavi sv. Ane kaštelan, konetabl i 25 vojnika, kod glavnih gradskih vrata na

¹⁸ Isto, 25.

¹⁹ Isto, 17.

²⁰ Grubišić, Šibenik kroz stoljeća, 65.

²¹ O tome detaljnije Grubišić, Šibenik kroz stoljeća, 65.

Poljani dvije čete od 30 i 11 vojnika, a u tvrđavi sv. Nikole kapetan s 25 vojnika i 5 artiljeraca. Ukupno manje od 100 ljudi.²²

Za vrijeme Ciparskog rat 1570. – 1573. u gradu se nalazio mali broj državne vojske, a fortifikacijski sustav i dalje nije bio dovoljno jak, stoga je Šibenik od Venecije tražio pomoć u hrani i ljudstvu.²³ Venecija je ubrzo zaključila mir s Osmanlijama koji je grad, pogođen velikim stradanjima, jedva dočekao. Ciparski rat imao je velike posljedice na teritorij Šibenika koji se sveo na najmanji opseg, a Osmanlije su se opasno približile gradu. Za vrijeme mirnog razdoblja, šibenski poklisari uputili su mletačkoj vladi apel za pomoć gradu. Također, grad je bio u opasnosti od uskoka koji su početkom 17. stoljeća uklonjeni s mora intervencijom austrijskog cara.²⁴

Mletačko-osmanski mir okončan je osmanskom invazijom na otok Kretu u svibnju 1645. Zbog opasnosti od Osmanlija i s obzirom na blizinu Osmanlija u Skradinu, Mlečani su se okrenuli obnovi fortifikacijskog sustava i dodatnom utvrđivanju Šibenika. Šibenčani su, kako bi spriječili Osmanlije od ulaska u grad, uništili sve utvrde u okolici grada za koje su smatrali da neće pridonijeti njihovoj obrani.²⁵ Netom prije jednog od najvećih osmanskih napada, Šibenik je bio spremniji i jači za novi sukob. Najveća i najopasnija bitka za Šibenik odigrala se 1647. , grad se uspješno obranio i Osmanlije su se povukle. Nedugo nakon obrane Šibenika od osmanskih napada, grad je napala strašna bolest koja je odnijela brojne živote. Riječ je o najvećoj epidemiji kuge koja je zaharala Šibenikom 1649. Teške posljedice kuge i kandijskog rata opisao je generalni providur Antonijo Bernardo u svojem izvješću mletačkoj vladi 1656. u kojem je napisao: "Dalmacija je toliko propala, da ono malo stanovništva, koje je preostalo od kužnih bolesti i sadašnjeg rata, nema načina da sebe prehrani..."²⁶

Kandijski rat nastavio se pedesetih i šezdesetih godina 17. stoljeća kada je opasnost od Osmanlija i dalje bila prisutna. U ovom razdoblju Šibenčani su i dalje veliku pažnju posvećivali fortifikacijskom sustavu i njegovom održavanju i nadogradnji. Život u gradu bio je izrazito težak, prihoda je bilo malo a gospodarstvo oslabljeno.²⁷ U rujnu 1669. sklopljen je Kandijski mir. Međutim, vrlo brzo došlo je do sporova oko odrednica mira, da bi se konačno uspostavila nova mletačka-osmanska granica u Dalmaciji.

²² Grubišić, Šibenik kroz stoljeća, 70.

²³ Isto, 74.

²⁴ Više o apelu i uskocima Grubišić, Šibenik kroz stoljeća, 83.

²⁵ Isto, 95.

²⁶ Isto, 102.

²⁷ Isto, 105.

Nakon 25 godina sukoba Šibenik je od Osmanlijama dijelila granica koja je prolazila *Nanijevom linijom* i koja mu uglavnom nije proširila teritorij.²⁸ Nakon morejskog rata i prestanka osmanske opasnosti mletačko-osmanska granica u Dalmaciji prolazila je *linijom Grimani*²⁹, granice šibenskog distrikta ponovno su vratile svoj izgled koje su imale u prvoj polovici 15. stoljeća. Godine 1715. Mletačka Republika ponovno se zaratila s Osmanlijama, a rat je završio Požarevačkim mirom nakon kojeg je formirana nova granica *linijom Mocenigo*.³⁰

²⁸ Turcima su ostali čitavi Ravni Kotari. Prema Šibeniku granica je sada išla od Modrava s Prosikom i Vranskim jezerom, koji su ostavljeni Turcima. Nešto iznad Pirovca granica je napuštala more, ostavljajući unutar mletačke države Tribunj i Vodice sa terenom, vjerojatno, do Vodičke Kozare. Grubišić, Šibenik kroz stoljeća, 109.

²⁹ Nakon mirovnog ugovora i razgraničenja tursko-mletačka granica u Dalmaciji prolazila je linijom Grimani, koja se protezala od Knina na Vrliku, Duare, Vrgorac i do Čitluka. Grubišić, Šibenik kroz stoljeća, 111.

³⁰ Mlečani su svoj posjed u Dalmaciji povećali na ukupno 12 220 km², granica se proteza linijom Mocenigo kojom je prolazila mletačko-osmanska granica kroz Dalmaciju sve do pada Venecije 1797. Grubišić, Šibenik kroz stoljeća, 111.

4. VOJNA REVOLUCIJA

U kasnom srednjem vijeku počinje proces mijenjanja tradicionalnog načina ratovanja. U ranom novom vijeku tehnika ratovanja korjenito je promijenjena i utjecala je na društveni i politički razvoj europskog kontinenta, navedeni proces naziva se *vojna revolucija* (Military revolution). Čuvenu tezu o vojnoj revoluciji skovao je Michael Roberts koji je u svojem radu promatrao način ratovanja u 16. i 17. stoljeću. U sljedećim ulomcima promotrit će se promjene u načinu ratovanja mletačke i osmanske vojske na području grada Šibenika, posebice za vrijeme mletačko-osmanskih ratova u ranom novom vijeku. Opisat će se vojska, obrana grada, sustav utvrda i oružja u periodu od kasnog srednjeg vijeka do Kandijskog rata.

U kasnosrednjovjekovnom Šibeniku vojne posade činili su strani plaćenici, domaće stanovništvo nije ulazilo u sastav vojske kako bi se zaštitilo od mogućih buna i zadržala vlast Mletačke Republike. Obranu grada vodio je zapovjednik (capitaneus), odnosno gradski knez (comes et capitaneus). U to vrijeme u gradu „je vojna posada bila smještena na četiri mjesta: u kaštelu (castrum Sibenici), u maloj i velikoj tvrđavi na obali (turre magna et parva portus Sibenici) i na kopnenim vratima (porta terre firme).“³¹ Brojnost vojne posade, naravno ovisila je o političkim prilikama i općenito smirivanju napetosti unutar područja Mletačke Dalmacije. Primjećujemo kako se, sukladno s navedenim, vojna posada uvelike smanjila od početka do sredine 15. stoljeća. Zbog sve veće opasnosti od Osmanlija vojna posada se u drugoj polovici 15. stoljeća ponovno povećala, pomoć je nerijetko dolazila i iz drugih dalmatinskih gradova koji su surađivali u organizaciji obrane od neprijatelja.³²

Tako je, zbog sve veće opasnosti od Osmanlija, 1521. šibenski knez tražio povećanje broja vojnika, odnosno molio je da Mletačka Republika pošalje pješake i bombardijere. Vlada nije poslala traženi broj vojnika, no u Šibenik je ipak stiglo 200 vojnika, a kasnije iste godine broj se povećao.³³ Iz ovog primjera vidljivo je kako se broj vojne posade uistinu povećavao u doba opasnosti. Za vrijeme mletačko-osmanskih ratova 1537. - 1542. šibenski knezovi i kapetani bavili su se pitanjem prihoda i rashoda šibenske komune te su željeli smanjiti broj posade i troškove za posadu. Naime, iako je država plaćala vojnike komuna je financirala njihovo

³¹ Kolanović, Šibenik u kasnome srednjem vijeku, 56.

³² Isto, 56.

³³ Grga Novak, „Šibenik u razdoblju mletačke vladavine 1412. - 1797. godine,“ u *Šibenik spomen zbornik o 900. Obljetnici*, ur. Slavo Grubišić (Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1976.) 159.

stanovanje. Grad nije osjetio ovaj rat, stoga je šibenski knez i kapetan 1542. predložio smanjenje broja vojnika koji čuvaju gradska vrata.³⁴ Čuvanje gradskih bedema bila je zadaća Šibenčana, dok se za čuvanje gradskih vrata brinula Mletačka Republika koja je unajmljivala vojnike plaćenike.

Dalmatinske komune često su same nosile trošak obrane kao što je i Šibenik financirao gradnju tvrđave sv. Ivana, u ranijim fazama obrana je bila fokusirala na gradnju gradskih fortifikacija dok su se u doba sve veće osmanske opasnosti počele graditi i fortifikacije u širem šibenskom distriktu.³⁵ Glavni cilj Mletačke Republike u organizaciji obrane Dalmacije bio je očuvanje vlastitih interesa u pomorskoj trgovini stoga su najveći dio svojih vojnih posada poslali u gradska središta. Osim postavljanjem vojnih posada u gradove, Mlečani su dalmatinske gradove dodatno osigurali uvođenjem stalnih straža i sustava dojavljivanja koji su imali veliki gospodarski značaj.³⁶

U kasnom srednjem vijeku česti upadi Osmanlija utjecali su na oblikovanje novog vojnog sustava šibenskog distrikta. Zbog posebnog načina borbe osmanske konjice (akindžija), koja je provodila brze upade pri čemu je pljačkala i zarobljavala stanovništvo, stvorio se novi oblik obrane. Šibenik se prilagodio osmanskim upadima na tri načina: „uvođenjem posebnog roda vojske (stratiota), otporom domobrana unovačenih iz šibenskih sela i podizanjem sustava utvrda.“³⁷ Krajem 15. stoljeća u vojske dalmatinskih gradova uveli su se stratioti kao poseban dio vojne posade koja se borila protiv oštih napada akindžija, u početku su stratioti bili strani plaćenici a kasnije se novačilo i domaće stanovništvo. Redovnoj vojsci pomagali su i domobrani unovačeni iz šibenskih sela koji su uz plaću komore dio prihoda dobivali i iz svih kuća u mjestu.³⁸

Uz kopnenu vojsku koja je čuvala grad, u Šibeniku je kroz kasni srednji i rani novi vijek postojala i galijska koja je štitila morsku stranu grada. Već za vrijeme prve mletačke uprave u 14. stoljeću postojala je obaveza davanja posade za galijske u Šibeniku, praksa je nastavljena i u narednim godinama. Obaveza naoružavanja galijske ovisila je o političkim prilikama i stvarnim potrebama. Tijekom 15. i 16. stoljeća Mlečani bi dostavili jednu veću ili manju galijsku koja bi

³⁴ Isto, 171.

³⁵ Kolanović, Šibenik u kasnome srednjem vijeku, 55.

³⁶ Isto, 55.

³⁷ Isto, 60.

³⁸ Isto, 60.

bila kompletno naoružana i opremljena, a gradska vlast je trebala izabrati veslače, bombardijere, vojnike samostrelce, mornare i zapovijedno osoblje. Veslači su birani iz redova pučana, zapovjednici su pak bili plemići dok su se vojnici i mornari birali iz redova jednih i drugih.³⁹

U razdoblju od 1441. - 1443. Šibenčani su unutar vojne posade mogli biti poslužnici (ragatius) zapovjednika i kaplara. U ovom razdoblju dolazi do promjene ljudstva, a vojnici su dolazili iz različitih gradova: „Većina je bila iz Venecije (18.8%), iz drugih krajeva Italije bio ih je 29.7%, a ostali su bili iu Njemačke, Francuske, Grčke, Španjolske, Austrije.“⁴⁰ Mlečani su imali praksu da se vojna posada često mijenja, posebice zapovjednici koji su se najprije birali na dvije, a zatim na četiri godine. Nadalje, plaće vojnicima isplaćivala je šibenska komora. Do sredine 15. stoljeća plaće su isplaćivane uredno, najviša primanja imao je zapovjednik (32 libre) da bi se nakon kuge u gardu 1458. uvelike smanjili prihodi grada te su plaće kasnile i nekoliko mjeseci.⁴¹

O sastavu vojne posade u Šibeniku saznajemo iz izvješća Giovannija Battiste Giustinianija iz 1553. u kojem govori o posadi u Šibeniku, točnije na tvrđavi sv. Nikole u ranom novom vijeku.⁴² Na čelu tvrđave nalazio se kaštelan koji je obavezno bio pripadnik mletačkog plemstva, imao je političku ulogu i birao se na rok od dvije godine. Posadom je zapovijedao kapetan tj. vojni zapovjednik dok su na tvrđavi smješten dvadeset pet vojnika i pet topnika. U obrani su sudjelovale i dvije skupine po deset stražara.⁴³ Giustiniani smatra kako je premali broj stražara za adekvatnu obranu tvrđave što je bio općenito veliki problem u obrani grada. U ranom novom vijeku, u 16. i 17. stoljeću, vojni zapovjednici šibenskih gradskih tvrđava također su bili stranci. Zapovjednik obrane tvrđave sv. Ivana dolazio je iz Italije, zapovjednik tvrđave Barone bio je njemački plemić u službi Venecije dok je obranu tvrđave sv. Nikole u 16. stoljeću vodio mletački plemić.

Tijekom 16. stoljeća došlo je do promjene u sastavu vojske i općenito u drugim područjima života. Rat je postao profesionalniji, počeli su se zapošljavati vojnici s iskustvom. Nova oružja, profesionalizam, stalne vojske i novi trendovi uvelike su utjecali na ratovanje u 16.

³⁹ Aralica, Inventar oružja i vojne opreme u šibenskom kaštelu i kulama iz 1441. godine, 62.

⁴⁰ Kolanović, Šibenik u kasnome srednjem vijeku, 58.

⁴¹ Isto.

⁴² Čuzela, Šibenski fortifikacijski sustav, 78.

⁴³ Isto, 79.

stoljeću.⁴⁴ Uspostavila se plaćenička vojska; bogati talijanski gradovi države dobro su plaćali strane vojnike za njihovo vojno iskustvo i umijeće. Najelitniji dio mletačke vojske bili su inženjeri odnosno specijalisti za vojnu arhitekturu koji su odigrali važnu ulogu u jačanju gradskih fortifikacija.⁴⁵ U Italiji je došlo do pojave condottierija, odnosno vojnih poduzetnika koji mijenjaju vojnu taktiku, nerijetko su bili i savjetnici za obranu ili su obučavali gradske jedinice: „Umijeće vođenja ratova, posebno među stručnjacima poput Andrea Braccija i Francesca Sforze, postalo je suptilna igra prividnih napada i prepada, igra snagama držanima u rezervi do trenutka odlučujućeg udarca, igra manevara u naglih napada.“⁴⁶ Snaga mletačkog obrambenog sustava u Dalmaciji, u ranom novom vijeku, bile su naoružane snage kopnene vojske i mornarice.⁴⁷ Važno je napomenuti kako je vojska 17. stoljeća u Europi bila nacionalna samo u svojem imenu dok su u stvarnosti vojsku činili vojnici različitih nacionalnosti što je vidljivo i na primjeru mletačke vojske još od kasnog srednjeg vijeka. Mletačka vojska u Šibeniku sadrži elemente vojne revolucije poput višenacionalne vojske te uspostave stajačke (tvrđavske vojske) u čijem je sastavu najvažniju ulogu imala pješadija koja je dominirala bojnim poljem.⁴⁸

Osim u sastavu i funkcioniranju ranonovovjekovne vojske proces vojne revolucije odrazio se i na promjene u naoružanju i vojnoj taktici. Dvije najznačajnije inovacije kasnog srednjeg vijeka su stalna vojska i razvijanje vatrenog oružja.⁴⁹ Prekretnica razvoja vojne taktike bila je pojava vatrenog oružja, a vojske su brojčano bile veće i pokretljivije u 15. i 16. stoljeću.⁵⁰ Uvođenje vatrenog oružja teklo je izrazito sporo, no ono je ubrzo počelo dominirati i utjecati na ishod borbe u novovjekovnim sukobima. „Od pomoćnog elementa borbe (u XV i XVI v.), vatra vremenom postaje jedan od najznačajnijih činilaca udara, a manevar prerasta od konjičkih obilazaka u smele i masovne obuhvate, proboje i okruženja...“⁵¹

Na temelju analize inventara oružja i vojne opreme u šibenskom kaštelu i kulama iz 1441. opisat će se obrana grada i naoružanje u kasnom srednjem vijeku.⁵² Većina oružja u Šibeniku iz ovog razdoblja uvezena je iz Mletačke Republike. Oružje opisano u inventaru dostavljano

⁴⁴ Keen, *Medieval warfare*, 291.

⁴⁵ Madunić, „Defensiones Dalmatiae“, 167.

⁴⁶ Howard, *Rat u europskoj povijesti*, 33.

⁴⁷ Madunić, „Defensiones Dalmatiae“, 140.

⁴⁸ Isto, 140.

⁴⁹ Keen, *Medieval warfare*, 273.

⁵⁰ Vojna enciklopedija. 9, Sparta-Tirona, s.v. „Taktika.“

⁵¹ Isto.

⁵² Aralica, *Inventar oružja i vojne opreme u šibenskom kaštelu i kulama iz 1441. godine*, 5.

je i pribavljano tijekom godina. Oružja se mogu podijeliti u nekoliko grupa, prvu grupu čine oružja namijenjena upotrebi od strane posebno obučених vojnika, a radi se o vatrenom oružju. U drugu skupinu ulaze oružja namijenjena naoružanju građana i seljaka u slučaju ratne opasnosti, treća skupina sadrži oružja i opremu koja je namijenjena opremanju galija dok četvrtu skupinu čine različiti alati, drvena građa i sve ostalo što je trebalo vojsci za vrijeme duge opsade.⁵³ Oružje i oprema u inventaru u vlasništvu je države, ne navodi se privatno oružje. U kasnosrednjovjekovnom Šibeniku bile su četiri utvrde koje su imale stalnu posadu od unajmljenih vojnika: velika kula u luci, mala kula u luci, kula na kopnenim vratima i kaštel. U svakoj od navedenih utvrda nalazilo se između 12 i 20 ljudi i dvije sluge.⁵⁴ Najamni vojnici bili su stranog podrijetla, većinom iz Mletačke Republike.

Najznačajnije oružje šibenskih utvrda u kasnom srednjem vijeku bili su topovi. Sredinom 15. stoljeća topništvo se vrlo brzo razvijalo, u tom razdoblju topovi su bili najvažnije oružje pri obrani i napadu gradova. Razvojem topništva došlo je do revolucije u fortifikacijskom graditeljstvu, utvrde su se uvelike prilagođavale novom oružju i njegovoj razornoj snazi. U šibenskim utvrdama u kasnom srednjem vijeku bilo je 45 topova koji se spominju pod općim nazivom *bombarda*.⁵⁵ Većinu spomenutih bombardi čini su mali topovi od nekoliko desetaka kilograma koji su postavljeni na drveno postroje na kojima su zabijene željezne viljuške. Topovi na kopnenim vratima su se nalazili u sanducima, odnosno, nisu bili u borbenim položajima.⁵⁶ Male bombarde iz ovog razdoblja građene su od kovanih željeznih šipki koje su povezane nizom čvrstih željeznih obruča, tako su često građene i velike bombarde. Topovi su koristili projekte koje su činile kamene kugle: „Barem dio njih, ako ne i sve, izrađene su na licu mjesta jer se u maloj luci spominju i tri mala čekića za izradu kamenih kugli.“⁵⁷ Na borbenim položajima topovi su se pokrivali posebnim pokrivačima - *manteleti*. Topovi stacionirani u tvrđavama najčešće su imali podnožja u obliku položenog slova L. Uz topove, najvrjednije oružje bile su puške, u inventaru se spominju pod nazivom *schiope* ili *schopeti da man* i bilo ih je u jako malim količinama.⁵⁸ U ovom razdoblju još uvijek je dominirao samostrel koji je bio najvažnije pješачko oružje ovoga vremena, no početkom 16. stoljeća će ga potisnuti puška.

⁵³ Isto, 6.

⁵⁴ Isto, 7.

⁵⁵ Isto, 11.

⁵⁶ Isto, 11.

⁵⁷ Isto, 14.

⁵⁸ Isto, 19.

Dugo prije upotrebe vatrenog oružja upotrebljavale su se i različite ratne sprave za lansiranje projektila koje su ostale dugo u upotrebi i za vrijeme topova. U šibenskom kaštelu se nalazio primjer jedne takve sprave pod nazivom *stambachina*.⁵⁹ Spomenuti samostrel, kao najvažnije i najubojitije oružje tvrđavskih vojnika pješaka u 15. stoljeću, ima značajno mjesto u inventaru. Navedeno je 154 samostrela koji su raspoređeni u sve četiri šibenske utvrde.⁶⁰ U izvorima se nazivaju *balestre da pe*. Potonji je nožni samostrel, manje i jednostavnije oružje od *balestre da molinello* koji je puno snažniji i veći tip samostrela. Navedeni samostreli iz šibenskih utvrda za projekte su koristili veretone: “kratke strijelice s teškim vrhom četverokutnog ili oblog profila.”⁶¹

Čak i uz pojavu samostrela i puške, lukovi i strijele još uvijek su imali značajnu ulogu na bojištu. Riječ je o starijim oružjima koja su, za razliku od samostrela, brže odapinjala projektil. U kaštelu se nalazilo 77 lukova od pruča (*archi de nasso*) te 3 000 strijela u svežnjevima po 30 komada.⁶² Dolaskom Osmanlija na područje Dalmacije proširila se upotreba lukova od kosti te su šibenski lukovi „sigurno nalikovali turskim refleksnim lukovima koji su bili sastavljeni od više međusobno slijepljenih drvenih lamela s ukomponiranim rožnatim slojem te pokriveni kožom.”⁶³ Valja napomenuti kako je luk u kasnom srednjem vijeku bio oružje siromašnijeg društvenog sloja. U malom broju, pod nazivom *lanza*, u inventaru se spominju i koplja.⁶⁴ Tijekom 15. stoljeća koplja nisu česta na bojištima već dolazi do upotrebe novih, tehnološki naprednijih vatrenih oružja. Međutim, u Šibeniku se dugo zadržalo kratko koplje za bacanje pod nazivom *darda* kojih je u utvrdama bilo 100 komada.

Godine 1585. Šibenik je „po broju stanovnika najveći grad mletačke Dalmacije s velikom obrambenom ljudskom snagom od 1375 ljudi sposobnih za oružje.”⁶⁵ Početkom 17. stoljeća u Šibeniku je 1534 ljudi bilo sposobno za oružje, a u 14 sela 733.⁶⁶ U ovom razdoblju vojska u Šibeniku i dalje je koristila kasnosrednjovjekovna oružja, a pojavila su se i nova vatrena oružja poput velikih topova. U ranom novom vijeku počinju se upotrebljavati neka nova oružja, dok većina kasnosrednjovjekovnih i dalje ostaje u upotrebi. Tako su šibenski branitelji

⁵⁹ Isto, 21.

⁶⁰ Isto, 24.

⁶¹ Isto, 29.

⁶² Isto, 35.

⁶³ Isto, 37.

⁶⁴ Isto, 41.

⁶⁵ Novak, „Šibenik u razdoblju mletačke vladavine,” 178.

⁶⁶ Isto, 183.

u doba Kandijskog rata bili naoružani arkebuzama, granatama i kamenjem, a služili su se i ostalim oružjem.

Nadalje, napadima neprijatelja uzvraćali su lakim topništvom „kulverinima i mušketonima, priručnim granatama, arkebuzama, kopljima, helebardama i mačevima“⁶⁷ Branitelji su koristili koplja različite veličine, 1664. vojska je posjedovala 1342 komada većih kopalja, 59 komada malih kopalja (*mezze pidne*) i 112 komada helebarda. Također, koristili su i različite vrste mačeva: mačeve *all' Albanese*, dvosjedne mačeve i mačeve *all' Italiana*.⁶⁸ Osim oružja inventari ranonovovjekovnog oružja sadrže i veliki broj metaka za puške i baruta. U obrani su se koristili i zapaljenim uljem i drvom namočenim u katran kojeg su kotrljali na napadače s bedema. Neprijatelji su prije napada pravili breše prvi vrhu zida tvrđave koji bi se rasuo i protresao tvrđavu, a branitelji su procjep nasipali različitim materijalima poput kamenja, drva i zemlje.⁶⁹

Iz analize kasnosrednjovjekovnog i ranonovovjekovnog inventara oružja i vojne opreme vidljivo je kako je vatreno oružje postalo sve dominantnije, posebice topovi i vatreno oružje manjeg kalibra. Puška je u ranom novom vijeku potisnula samostrel, a nestaju i starija oružja poput luka i strijele dok se neka zadržavaju (koplje). Topovi su bili skupi i teški za korištenje, sporo se pucalo i teško pogađalo metu, stoga je tijekom 16. stoljeća pješništvo još uvijek glavni faktor u borbi.⁷⁰ Dok su se topovi sporije prodirali na bojišta, vatreno oružje manjeg kalibra brže se širilo jer nije bilo skupo za proizvodnju. Za razliku od samostrela koji je zahtijevao više truda, vatrenim oružjem manjeg kalibra lakše se rukovalo.

Kako bi ocijenili ulogu fortifikacijskog sustava potrebno je analizirati prilagodbu tvrđava uslijed promjene načina ratovanja i pojave novog, vatrene oružja. Vatreno oružje najvažniji je faktor vojne revolucije u 16. i 17. stoljeću, osim što je vratilo utjecaj pješadije na bojnopolju potaknulo je i promjene u fortifikacijskog arhitekturi ranonovovjekovnih građevina. Ključnu ulogu u obrani srednjovjekovnog i novovjekovnog grada imala je tvrđava. Jedina sredstva za osvajanje tvrđava u srednjem vijeku, poput katapulta, ovnova i glada, bila su poznata još od antike. Pojava topova u kasnom srednjem vijeku označila je kraj ere starog načina ratovanja, a tvrđave su se prilagodile novom načinu ratovanja i upotrebi vatrene

⁶⁷ Josip Vradenčić, *Borba za Jadran u ranom novom vijeku: Mletačko-osmanski ratovi u venecijanskoj nuncijaturi* (Split: Filozofski fakultet u Splitu, 2013), 75.

⁶⁸ Isto, 75.

⁶⁹ Isto, 76.

⁷⁰ Howard, *Rat u europskoj povijesti*, 39.

oružja.⁷¹ „Visoko zidovi koji su trebali spriječiti juriš i još više obrambene kule podignute s ciljem da dominiraju nad okolicom, bili su praktično ranjivi za topovske kugle koje su udarale u njihove temelje.“⁷² Od kasnog srednjeg vijeka cilj obrane bio je osvajanje neprijateljskih topova, vatrenog oružja općenito, prije nego što nanesu velike štete tvrđavi. Puno sofisticiraniji i praktičniji način obrane od novog vatrenog oružja bilo je raspoređivanje bastiona koji su međusobno komunicirali i nalazili se u relativnoj blizini kao što je vidljivo na primjeru tvrđava sv. Ivana i Barone za vrijeme Kandijskog rata.

Artiljerijsko oružje kod vojske u tvrđavama počinje se upotrebljavati već u 14. stoljeću, do polovice 15. stoljeća najveću opasnost za gradove predstavljale su opasnije bacačke sprave.

„Uočene su dve mogućnosti odabrane utvrđenih gradova artiljerijom: sa visokih bedemskih kula daljnjom vatrom onemogućiti približavanje bedemu napadačeve pješadije i njegovih opsadnih sprava ili razantnom putanjom i flankiranom vatrom spriječiti protivnikov juriš.“⁷³

Tvrđave se prilagođavaju novom oružju i novoj ratnoj tehnici, prvenstveno tako da se unutar tvrđave podiže poseban prostor/bedem za artiljeriju i topovski otvori poput onih na tvrđavi sv. Ivana i sv. Nikole. Topovski otvori služili su kako bi se na vatru topova odgovaralo vatrom. Branitelji su na početku improvizirali i stavljali topove na tvrđavu kako bi napali neprijatelje. Da bi bili učinkoviti, topovi su trebali biti postavljeni što bliže tvrđavi. *Kutni bastioni* postaju popularni u vojnoj arhitekturi zbog manje ranjivog dizajna i minimalnoj izloženosti frontalnom bombardiranju.⁷⁴

U 16. stoljeću vatreno oružje, posebno topovi, dominiralo je u borbama i na kopnu i na moru. „Sve to – razvitak fortifikacija, uvođenje defenzivne taktike na bojištu, troškovi uzdržavanja plaćenički vojski i profesionalni oprez zapovjednika – objašnjava zašto su tijekom više od stotinu godina ratovi u Europi bili dugotrajni i neodlučni.“⁷⁵ Tijekom 16. i u prvoj polovici 17. stoljeća fortifikacije i taktika napada su u svojevrstnoj ravnoteži, posebice u jugoistočnoj Europi.⁷⁶ Izgradnju fortifikacija u mletačkim gradovima u Dalmaciji preuzimaju državni organi uz pomoć savjeta raznih stručnjaka, iskusnih vojnika i inženjera poput Onofrija Del Campa koji je radio na vanjskim dijelovima tvrđave sv. Ivana. Kako bi se zaštitio najosjetljiviji dio tvrđave - ulaz, ispred njega se grade snažni revelini koji se vremenom

⁷¹ Isto, 43.

⁷² Isto, 43.

⁷³ Vojna enciklopedija. 3, Foča-Jajce, s.v. „Epoha glatke artiljerije.“

⁷⁴ Keen, *Medieval warfare*, 278.

⁷⁵ Howard, *Rat u europskoj povijesti*, 45.

⁷⁶ Vojna enciklopedija. 3, Foča-Jajce, s.v. „Epoha glatke artiljerije.“

postaju jednako značajni i kao sama tvrđava te „Da bi se omogućila veća aktivnost branitelja, izgrađuje se ispred rova skriveni put sa glasijom.“⁷⁷

Krajem 16. stoljeća artiljerija je mogla rušiti fortifikacije s veće udaljenosti, zbog čega su branitelji zaklanjali bedeme tvrđava pomoću povišenih glasija te tako prisilili napadače da oružja dovuku u neposrednu blizinu utvrde kako bi uopće napali.⁷⁸

U 17. stoljeću fortifikacije su bile najznačajniji dio vojne znanosti, područje su interesa brojnih političara, arhitekata, vojnika i mnogih drugih. Najveći utjecaj na razvoj fortifikacija u drugoj polovici 17. stoljeća imao je Kandijski rat kada se različitim načinima pokušalo oduprijeti Osmanlijama koji u to vrijeme imaju najbolju taktiku opsade.⁷⁹ Iskustvo stečeno u vrijeme navedenog rata utjecalo je na daljnju izgradnju tvrđava koje se mahom proširuju „da bi se pred juriš postigla vatrena nadmoćnost većim brojem oruđa“⁸⁰

Kandijski rat bio je prijelomni događaj u mletačkoj i dalmatinskoj povijesti koji se vodio različitim vojnim taktikama. Iako je rat završio pobjedom Osmanlija, Mletačka Republika odnijela je značajnu pobjedu u Dalmaciji te zaustavila i gurnula osmansku vojsku prema istočnoj jadranskoj obali.⁸¹ Radovi na fortifikacijama praćeni su radikalnim promjenama dijelova šibenskog distrikta. Kako bi se spriječilo da Osmanlije nađu utočište rušila bi se područja u blizini gradskih zidina, tako je u Šibeniku cijeli gradski suburbij porušen, a građani preseljeni na obližnje otoke.⁸² General Degenfeld u to vrijeme je bio zapovjednik mletačke vojske u Dalmaciji (governator generale dell' armi) te se zalagao za aktivniju obrambenu strategiju. Na primjeru tvrđave sv. Ivana možemo vidjeti promjenu obrambene strategije, iz pasivne defenzivne se prelazilo u ofenzivnu strategiju kako bi se što bolje obranilo od moćnog neprijatelja.⁸³ Pojačanje fortifikacijskog sustava u dalmatinskim gradovima, posebno u Šibeniku i Trogiru, bilo je od velikog značaja za očuvanje mletačkih posjeda u Dalmaciji. Mletačka Republika, osim pojačavanja fortifikacija, napravila je još jedan važan korak ka očuvanju svojih interesa u Dalmaciji - uspostavila je stalnu vojsku u tom području te je kontrolirala kopneni i morski dio teritorija.⁸⁴

⁷⁷ Isto.

⁷⁸ Isto.

⁷⁹ Isto.

⁸⁰ Isto.

⁸¹ Madunić, „Defensiones Dalmatiae“, 10.

⁸² Isto, 76.

⁸³ Isto, 81.

⁸⁴ Isto, 82.

Uništavanje osmanskih tvrđava, koje su se nalazile ispred Šibenika, taktikom *spaljene zemlje* bilo je od velike strateške važnosti za obranu grada. Tim činom Osmanlije su se gurnule s obale i natjeralo ih se da organiziraju svoje logističke baze u zaleđu. Organiziranje baza u zaleđu otežavalo je kretanje osmanske vojske, a braniteljima je davalo više vremena za pripremu. Glavna osmanska baza za kampanju bio je Drniš. Osmanska vojska je bila velika i dobro opremljena velikim količinama hrane i vojnog materijala te pod vodstvom iskusnog vojnika.⁸⁵ Najveća briga mletačke vojske u to vrijeme bila je hoće li Osmanlije paralelno napasti Šibenik i Split. U kolovozu 1647. osmanska vojska brojila je 20 000 - 25 000 vojnika dok je Degenfeld imao 3 500 vojnika i nekoliko stotina lokalaca.⁸⁶

Na primjeru opsade Šibenika vidljivi su globalni problemi s kojima se osmanska vojska suočavala sredinom 17. stoljeća. Iako su preuzeli zapadnu vojnu tehnologiju, i dalje su ostali vjerni starim taktikama napada.⁸⁷ U ovom razdoblju dolazi do inflacije i krize nadarbinskog sustava. Osmanska vojska imala je velikih poteškoća s opsluživanjem cijevi topova i općenito dugim procesom potpaljivanja vatrenog oružja. Stvaranje fortifikacijske mreže diljem Dalmacije, sve složenija kršćanska obrana i kratka sezona ratovanja otežavali su Osmanlijama daljnja osvajanja.⁸⁸ Šibenski fortifikacijski sustav brojnim nadogradnjama u ranom novom vijeku prilagodio se novom načinu ratovanja i upotrebi vatrenog oružja. Upravo su različite prilagodbe tvrđava i promijenjena taktika obrane utjecale na uspješno savladavanje neprijatelja i očuvanje grada.

⁸⁵ Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji, 138.

⁸⁶ Gligor Stanojević, „Dalmacija u doba Kandijskog rata,“ *Vesnik vojnog muzeja* 5 (1958.): 112.

⁸⁷ Geoffrey Parker, *The Military Revolution: military innovation and the rise of the west, 1500 – 1800.* (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), 128.

⁸⁸ Vradenčić, *Borba za Jadran u ranom novom vijeku*, 75.

5. FORTIFIKACIJSKI SUSTAV

5.1 Dijelovi fortifikacijskog sustava

Šibenski fortifikacijski sustav u kasnom srednjem vijeku čine su: gradske obrambene zidine, kule na zidinama i u kanalu sv. Ante, Kopnena vrata, kaštel sv. Mihovila te manje kule u širem šibenskom distriktu.

Najveći dio gradskog fortifikacijskog sustava je tijekom stoljeća srušen dok su se dijelovi srednjovjekovnih obrambenih zidina minimalno sačuvali što dodatno otežava današnju rekonstrukciju. Nemamo puno podataka o najranijim fortifikacijskim zidinama na prostoru Šibenika, no pretpostavlja se kako je Šibenik imao dva suburbija: „jedan na lokaciji današnjeg gradskog predjela Dolac, drugi na istočnoj strani kaštela, na prostoru na kojem je u 12. stoljeću izgrađena crkva sv. Krševana.“⁸⁹ Nedostaju dokazi koji bi potvrdili postojanje dvaju suburbija. Srednjovjekovni Dolac bio zaštićen zapadnim gradskim zidom koji se protezao uz samostan sv. Katarine. Drugi suburbij mogao se nalaziti istočno od kaštela sv. Mihovila.⁹⁰ Nadalje, danas je sačuvan dio gradskog zida prema jugu koji je ujedno i južni zid kneževa dvora. Zid se naslanja na kvadratnu kulu koja pripada kneževom dvoru koja se u povijesnim dokumentima naziva *turris carcerum* zbog prostorija za zatvorenike koje su se nalazile u njezinom prizemlju. U 13. stoljeću na gradskom zidu „prema moru nalaze se tri kvadratne kule: kula Teodošević, kula palače gradskog kneza i kula uz gradska vrata Bened.“⁹¹

Šibenik je proširio svoj opseg u narednim godinama što je utjecalo i na izgradnju novih gradskih zidina. Konfiguracija terena usmjerila je širenje zida prema istoku. Ne možemo utvrditi kada su se zidine počele graditi no iz zapisa Martina de Gaivanija doznajemo kako su zidine izgrađene početkom dvadesetih godina 14. stoljeća. Na zidinama je izgrađen samostan „iz čega se može zaključiti da je njegova lokacija ujedno krajnja točka protezanja zida, odnosno gradskog perimetra, na istoku početkom 14. stoljeća.“⁹²

⁸⁹ Ćuzela, Šibenski fortifikacijski sustav, 53.

⁹⁰ Isto, 54.

⁹¹ Isto, 59.

⁹² *Diplomatarium Sibenicense. Monumenta historiam Sibenici et euis districtus illustrantia*. Sv. 1., prir. Josip Barbarić, Josip Kolanović (Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1986), 169.

Kako bi mogli rekonstruirati sjeverni gradski zid moramo istražiti Kopnena (Velika) vrata koja se spominju 1390.⁹³

Prvi spomen vrata nalazimo u 58. Reformaciji Statuta iz 1390. koji nam precizno locira Kopnena vrata: „captum fuit quod sepulchra existentia circa Ecclesias sanctorum Cosmae et Damiani extra portas magnas.“⁹⁴ Povijesni izvori upućuju nas kako su se Kopnena vrata nalazila nasuprot groblja uz crkvu sv. Kuzme i Damjana (današnji naziv Gospa van Grada). Grafički prikaz nam svjedoči kako su Kopnena vrata bila smještena između ostataka bastiona Bernardi i zgrade Kazališta.⁹⁵ Na vratima se u kasnom srednjem vijeku nalazio lik sv. Mihovila, zaštitnika grada. Analizom teksta natpisa saznajemo kako se radi o složenoj arhitekturi „koja su se sastojala od propuglaculuma i pomeriuma (više njih, jer se natpis odnosi na množinu), tj. unutrašnjih zaklonâ i predziđa.“⁹⁶

Natpis koji je postavio izvanredni providur Malipiero 1646., nakon što je obnovio vrata početkom Kandijskog rata, glasi:

*ALOYSII. MARIPETRO. CATHARINI. FILII. SENATUS.
CONSULTO. URBEM. HANC. ET. FINES. PROVISORIS.
MUNERE. CRAETICO. PREMENTE. BELLO. EGREGIE.
TUENTIS. EXIMIA. CURA. CIVITATIS. FIDELISS.
GRATUITIS. IMPENSIS. PORTA. EXTRUCTA.
GENIA. CUM. PROPUGNACULIS. ET. POMERIIS.
AUCTA. AC. UNDIQUE. VALID. INSTAURATA.
ANNO. SALUTIS. MDCXLVI.*⁹⁷

Providur je rekao kako je restaurirao stara vrata, ta stara vrata su vjerojatno arhitektonski uklopljena u nova. U 14. stoljeću gradske zidine konačno su definirale gradski perimetar. Gradski obrambeni zidovi iz ovog razdoblja zadržali su postojeći izgleda bez većih promjena. Zid do Kopnenih vrata iz 14. stoljeća imao je nekoliko lomova, od Kopnenih vrata proteže se prema zapadu do kaštela sv. Mihovila.⁹⁸ Kao što je već spomenuto, gradski zid je imao tri

⁹³ Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika, 110.

⁹⁴ Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika, 110.

⁹⁵ Vidi grafički prikaz 1 u dodatku.

⁹⁶ Ivo Glavaš, „Marginalije o tvrđavi sv. Nikole kod Šibenika i Velikim kopnenim vratima“, *Ministarstvo kulture godišnjak* 39 (2016): 138..

⁹⁷ Isto, 137.

⁹⁸ Ćuzela, Šibenski fortifikacijski sustav, 64.

kule. Iz 14. stoljeća sačuvane su poligonalna kula nedaleko od vrata Bened i kula s južne strane samostana sv. Frane. Tijekom 15. stoljeća, zbog naleta Mlečana i kasnije Osmanlija, gradske obrambene zidine se pojačavaju i obnavljaju s kopnene strane koja nije bila zaštićena. Sjeverne i istočne zidine su bile posebno neutvrđene i u lošem stanju.⁹⁹

Sve veća opasnost od Osmanlija u 15. stoljeću uvjetovala je novu fazu u gradnji šibenskih tvrđava. Dolaskom na vlast 1412. mletačka plaćenička vojska preuzela je kaštel, a Šibenčani su od nove vlasti zahtijevali da ne podižu tvrđave u gradu i distriktu. Međutim, zbog prijeteće opasnosti od kneza Ivana Cetinskog, ubrzo odustaju od svojih zahtjeva te 1416. započinje gradnja novog kaštela za čiji gradnju je odobreno 600 dukata i dopremljeno naoružanje od 100 pješaka iz Zadra.¹⁰⁰ U drugoj polovici 15. stoljeća započinje i utvrđivanje šibenskog distrikta. Stanovništvo u distriktu štiti su novopodignuti obrambeni zidovi u Mandalini, Murteru i Morinjama. Krajem stoljeća odobravaju se financijska sredstva za gradnju obrambenog zida u Oštrcu kraj Grebašnice.

Sljedeća faza obuhvatila je utvrđivanje gradskog fortifikacijskog sustava, a usporedno s tim gradile se utvrde u Velinu, Primoštenu, Vrpolju i Dazlinama.¹⁰¹ Mletački izvori iz ovog razdoblja ukazuju na obnovu postojećih gradskih zidina i kula te o izgradnji novih kula kako bi se grad dodatno zaštitio. Spisi mletačkog dužda Francisca Foscarija iz 1448. svjedoče nam o stanju šibenskih gradskih zidina i broju kula.¹⁰² U izvoru se spominju pet kopnenih kula od čega su tri na sjevernom zidu te se spominje i odluka o izgradnji deset novih kula. Postojeće kopnene kule su se obnovile, posebice one na sjeveru čija se obnova odvijala sporo. Radovi su se nastavili tijekom sljedećih godina, prva poznata izgrađena kula zvala se kula sv. Marka dok je kula Malipiero jedina kula izgrađena na sjevernom zidu do kraja 15. stoljeća.¹⁰³ Dakle, na sjevernom zidu nalazili su se kule Gorica, Jakovac, Bersalj i Malipiero, od kojih su sve osim kule Jakovac zadržale stare nazive i u ranom novom vijeku. Kula Bersalj nalazila se sjeverno od Kopnenih vrata koja je dodatno štitila. U 17. stoljeću izgrađena je nova kula Madonna.¹⁰⁴ Južni obrambeni zid u 15. stoljeću je izgubio svoje značenje, Šibenik je došao pod vlast Mlečana koji dominiraju nad morem stoga gradu tada nije prijetila opasnost s morske strane.

⁹⁹ Isto, 65.

¹⁰⁰ Kolanović, Šibenik u kasnome srednjem vijeku, 61.

¹⁰¹ Isto, 62.

¹⁰² Čuzela, Šibenski fortifikacijski sustav, 65.

¹⁰³ Isto, 67.

¹⁰⁴ Isto, 67.

Šibenska luka bila je čuvana od strane jake mletačke flote u dvije kule u kanalu sv. Ante koje se spominju i u 14. stoljeću¹⁰⁵. Južni dio zida imao je najviše gradskih vrata, danas su sačuvana „vrata uz vodoopskrbni objekt Četiri bunara, vrata između biskupske palače i kneževa dvora, koja car Franjo I zove Nova vrata, vrata Dobrić i vrata sv. Frane, kako ih zove Coronelli, odnosno vrata Zucka, kako ih zove car Franjo I.“¹⁰⁶ U 15. stoljeću Šibenik je u potpunosti zaštićen gradskim obrambenim zidom čiji se pravac protezanja nije bitno mijenjao od 14. stoljeća. Zid je dakako tehnički poboljšán, sagrađene su nove kule i spojni zid uz istočni dio.¹⁰⁷ Iz izvješća šibenskih knezova i kapetana saznajemo kako je obrambeni zid bio u lošem stanju s premalo kula, zato je glavnu ulogu u obrani grada s kopna u ovo vrijeme imao kaštel sv. Mihovila dok su dvije kule u kanalu sv. Ante štitile morsku stranu grada.

U ranom novom vijeku izgrađene su tri značajne gradske tvrđave koje s gradskim zidinama i dograđivanim kaštelom sv. Mihovila čine šibenski fortifikacijski sustava u doba borbi protiv Osmanlija. Talijanski povjesničar umjetnosti i graditeljstva E. Concina u svojem tekstu *Teritorijalna građevina* naglašava uporna nastojanja tijekom 16. i 17. stoljeću, da se konstruira model *idealne utvrde* kao "neosvojive, nesavladive, neslomljive i arhitektonski lijepe."¹⁰⁸ Nove ideje u fortifikacijskom graditeljstvu tijekom navedenih stoljeća otvorile su put suradnji između graditelja i savjetnika, najčešće iskusnih ratnika. Mletačka vlada najveću pozornost posvećivala je svojim tvrđavama onda kada su uočili njihove najveće nedostatke, posebice za vrijeme Kandijskog rata kada su radili na obnovi dalmatinskih tvrđava. Važno je naglasiti kako je riječ o obrambenom ratu, pa su se u skladu s tim tvrđave gradile i adaptirale.¹⁰⁹ Tvrđava sv. Nikole izgrađena je u kanalu sv. Ante i preuzela je glavnu ulogu u obrani grada s morske strane dok su grad s kopna, uz tvrđavu sv. Mihovila, štitile tvrđava sv. Ivana i njena pomoćnica tvrđava Barone.

¹⁰⁵ Isto, 70.

¹⁰⁶ Isto, 70.

¹⁰⁷ Isto, 73.

¹⁰⁸ Tvrđavni spisi Onofrija Del Campa: traktati o memorabilije jednoga kondotjera u Dalmaciji u doba Kandijskoga rata, 8.

¹⁰⁹ Isto, 13.

5.2 Tvrđava sv. Mihovila

Dominantna točka šibenskog fortifikacijskog sustava svakako je tvrđava sv. Mihovila ispod čijeg se položaja razvio suburbij, a zatim i grad Šibenik.¹¹⁰ Tvrđava je ostavila veliki trag u razvoju grada, tijekom povijesti više puta je dograđivana i tehnički osuvremenjivana. Tvrđavu, kao jedinstveni fortifikacijski sustav, promatramo kroz četiri dijela: 1. Kaštel sv. Mihovila (citadela), 2. Predprostor uz istočnu i južnu stranu kaštela, 3. Podzid na zapadnoj i sjevernoj strani kaštela i 4. „Dvostruki bedemi“.¹¹¹

Tvrđava je tijekom povijesti više puta potpuno ili djelomično rušena o čemu svjedoče arhivski podaci i slojevitost sačuvanih zidova kaštela. Kaštel je opisan kao jaka obrambena točka Šibenika. Povijesni izvori iz 12. stoljeća prvi put spominju kaštel sv. Mihovila kojeg je mletački dužd Ordelafo Faledro srušio prilikom osvajanja grada 1116. , o samoj gradnji kaštela iz izvora ne doznajemo ništa osim činjenice da se radi o *inexpugnabile castrum*.¹¹² U 13. stoljeću kaštel je ponovno srušen, ovaj put od strane građana Šibenika u nadi da spriječe useljenje templara kojima je hrvatsko-ugarski kralj Andrija dao u zamjenu za Klis *kastrum* Šibenik. Pretpostavlja se kako kaštel nisu srušili do temelja jer je već u 14. stoljeću odigrao ključnu ulogu u obrani grada od napada bana Mladena Šubića.¹¹³ Nešto više od pola stoljeća nakon napada Šubića, mletački admiral Vettore Pisani napao je Šibenik, ponajprije s mora a zatim i s kopnene strane. Građani su se povukli prema kaštelu odakle se uspješno brane od neprijateljskih napada, a tvrđava sv. Mihovila ponovno je pokazala svoju snagu.

Krajem 14. stoljeća započinje dogradnja kaštela u cilju jačanja obrambene strukture. Najveći dio radova na kaštelu preuzeo je Petar Mišlin koji je u službi hrvatsko-ugarskog kralja Žigmunda u to vrijeme zapovijedao kaštelom sv. Mihovila. Novoobnovljena tvrđava bila je u punoj funkciji obrane za vrijeme mletačkog napada 1409.¹¹⁴ Nakon iscrpnih i dugih borbi Mlečani su 1412. osvojili grad a nedugo zatim potpisan je i ugovor o uvjetima predaje. Kako bi ograničili mletačku vlast isključivo na političku, građani su inzistirali na točki 6. koja je zahtijevala rušenje tvrđave sv. Mihovila i zabranjivala gradnju novih utvrđenja od strane mletačke vlasti.¹¹⁵

¹¹⁰ Ćuzela, Šibenski fortifikacijski sustav, 27.

¹¹¹ Isto, 27.

¹¹² Isto, 28.

¹¹³ Isto, 29.

¹¹⁴ Isto, 30.

¹¹⁵ Diplomatarium Sibenicense. Monumenta historiam Sibenici et euis districtus illustrantia, 197.

Mlečani su ubrzo započeli s rušenjem kaštela, itekako su bili svjesni značenja koje je kaštel imao u učvršćenju njihove vlasti u Šibeniku, istovremeno su uvjeravali građane kako se tim činom narušava sigurnost grada. Naposljetku, Šibenčani su popustili, odustali su od točke 6. ugovora te su zamolili dužda da im sagradi kaštel. Mletačkim prihvaćanjem molbe započeli su radovi na obnovi tvrđave.¹¹⁶ Mletačka vlada željela je dodatno ojačati tvrđavu sv. Mihovila te je 1417. poslala predstavnike vlasti da prouče tvrđavu i donesu prijedloge za njenu nadogradnju. Mletačka je vlast nadogradnji tvrđave pristupila s oprezom te je za obnovu tvrđave izdvojila „dva važna zahtjeva: obranu grada od vanjskog neprijatelja i zaštitu mletačke posade od građana.“¹¹⁷

Nakon posjete terenu, naglašena je potreba da tvrđava ostvari direktnu vezu s morem tj. da se izgradi put od kaštela do obale što je s obzirom na konfiguraciju terena bilo izrazito teško izvedivo. Obnovu je nadzirao šibenski knez Dolfín, no tvrđava nije bila u cijelosti obnovljena te se gradnja nastavila 1422. i 1454. kada su popravljene kula i dvije cisterne.¹¹⁸

Kaštel sv. Mihovila danas se nalazi u ruševnom stanju te je teško kronološki točno odrediti sve faze dogradnje. Današnji tlocrt tvrđave ima oblik nepravilnog četverokuta. Visoka kortina povezuje kvadratne kule na istočnom dijelu tvrđave te je vidljivo kako je zidni plašt navedene kortine građen u tri navrata. Donji dio zida, u visini ulaznih vrata, napravljen je od sitnog kamena dok se isti kameniti slog na sjevernoj strani kortine uzvisuje prema sjeveroistočnoj kuli. Kortina na samom vrhu završava recentnim zidom dok je ulaz u kaštel smješten na kortini uz južnu kulu.¹¹⁹ Najstariji sačuvani dio tvrđave jest kula, odakle je u smjeru zapada podignut zid tvrđave. Iz sačuvanog zida vidljive su različite faze gradnje. „Najstariji dio zida seže do visine prve razine kruništa kojim je zid završavao. Po svemu sudeći, taj je zid pripadao starijoj fazi tvrđave, prije njezine rekonstrukcije u 15. stoljeću, ali je podignut nakon kvadratne kule.“¹²⁰ Spomenute 1412. aktualna je točka 6. ugovora o predaji Šibenika, a jedan od uvjeta je rušenje kaštela: „Pretpostavljamo da su istočni i južni zid kaštela djelomično srušeni pa je kaštel izgubio karakter citadele i funkcionirao kao gradski zid, što je odgovaralo

¹¹⁶ Čuzela, Šibenski fortifikacijski sustav, 31.

¹¹⁷ Isto, 33.

¹¹⁸ Isto, 34.

¹¹⁹ Isto, 34.

¹²⁰ Isto, 36.

gradskoj upravi.“¹²¹ Najstarije sačuvane faze sjevernog zida mogu se datirati krajem 14. stoljeća kada je na čelu bio kaštela Petar Mišelin.¹²²

Nakon odustajanja Šibenčana od rušenja kaštela, 1416. započela je izgradnja porušenih zidova, a u 16. stoljeću naknadno su se podigle poligonalne kule na sjevernom zidu koje se datiraju pomoću mletačkih grbova. Pomoću iste tehnike zidanja navedenih kula, može se zaključiti kako se grade u isto vrijeme s izgradnjom pokosa u donjim dijelovima sjeverne kortine.¹²³

Nadalje, „*Na sjeverozapadnom uglu tvrđave na sjevernoj kortini naknadno su otvorena vrata. Dijelovi zida kortine između dviju poligonalnih kula ukazuju da se velik dio tvrđave uslijed eksplozija barutane 1663. i opet 1752. godine urušio. Nakon prve eksplozije uglavnom je stradala unutrašnjost tvrđave, mletački izvori navode kako se nakon toga popravljaju „zupčasta kula kaštela, pokrov i stan za zapovjednika.*“¹²⁴ Na ovom dijelu zida sačuvana su dva grba mletačkih dužnosnika; jedan grb se nalazi iznad prozora poligonalne kule, pomoću stilskih karakteristika datira ga se u prvu polovicu 15. stoljeća i pripadao je mletačkoj obitelji Venier, drugi grb smješten je uz ulazna vrata u kulu i pripadao je mletačkoj obitelji Marcello.¹²⁵ Djelomično srušen bio je i zid na zapadnom dijelu kaštela, dio zida prema sjeverozapadnom uglu je stariji a onaj prema jugozapadnom je novije građen. Južni zid kaštela, kojeg možemo vidjeti na većini prikaza grada iz druge polovice 16. stoljeća, uvelike je uništen.

U kaštelu su sačuvane dvije kvadratne ugaone kule koje se nalaze na istočnoj strani; sjeveroistočna kula proteže se u izvornoj visini i građena je u kamenom slogu dok je druga, jugoistočna kula, slabije sačuvana.¹²⁶ Na potonjoj kuli vidljivi su znakovi rušenja i ponovne obnove, a 1911. na njoj je izgrađena semaforska stanica za regulaciju pomorskog prometa. Kako su kule najčvršće građeni dijelovi tvrđave one su najvjerojatnije preživjele brojna rušenja tijekom povijesti. Rezultati istraživanja tvrđave sv. Mihovila pokazuju kako su upravo kule najstariji dijelovi kaštela, pretpostavlja se da datiraju u 13. stoljeće.¹²⁷ Unutrašnji prostor kaštela je prazan, odnosno nisu sačuvane nikakve građevine koje bi mogle svjedočiti o izgledu nekadašnjih objekata u unutarnjem prostoru. Kako se radi o obrambenoj građevini na

¹²¹ Isto, 36.

¹²² Isto.

¹²³ Isto, 37.

¹²⁴ Isto, 38.

¹²⁵ Isto, 39.

¹²⁶ Isto, 40.

¹²⁷ Isto.

kojoj je bila smještena vojska, možemo pretpostaviti kako su u ovom prostoru bile: spavaonica za vojsku, stan za zapovjednika tvrđave, skladišta i dr.¹²⁸

S obzirom na konfiguraciju terena na tvrđavi postoje dva nivoa. Južni dio tvrđave nalazi se na „niveleti nešto višoj od kote praga ulaznih vrata u tvrđavu.“, dok na sjeveru uzvisina naglo pada.¹²⁹

Uz kaštel sv. Mihovila nalazi se i predtvrđavni prostor koji je građen unutar okvira zida kaštela i ruba litice.¹³⁰ Tri sačuvane niše za puškarnice nalaze se uz južnu kvadratnu kulu. Zidno platno predprostora upućuje na više različitih faza gradnje, a vanjska strana zida s istočne i južne strane upućuju na različite tehnike građenja. Potonji dijelovi građeni su kombiniranjem sitnog kamena i većim pravokutnih klesancima. Nadalje, zid prema zapadu djelomično je srušen te zamijenjen recentnim zidom od nepravilno sleganog kamena.¹³¹

Sjeverozapadni dio kaštela zbog nedostatka kule i pristupačnosti terana najslabiji je dio obrambenog sustava. Kako bi se taj dio bolje obranio sa zapadne i sjeverne strane izgrađen je podzid. „U prostornoj organizaciji obrane kaštela sv. Mihovila važno mjesto zauzima zapadni podzid, vrlo jako fortifikacijsko ojačanje zapadno i jugozapadno od kaštela, s visokim zidinama i kulama srednjovjekovnih karakteristika.“¹³² Danas je sačuvan veći dio obrambenih zidova i kule podzida. Sjeverni i zapadni zidovi podzida gotovo su u cijelosti očuvani, a na njihovom spoju nalazi se peterkutna kula. Na zapadnom dijelu kaštela sv. Mihovila izgrađena su vrata koja vode do šetnice podzida. Pomoću stilskih obilježja na peterokutnoj kuli može se pretpostaviti kako je podzid izgrađen krajem 14. ili početkom 15. stoljeća.¹³³

Kako su Mlečani inzistirali na povezanosti tvrđave s morem, 1417. započela je gradnja zida do mora i formiranje *Dvostrukih bedema*. *Dvostrukim bedemom* naziva se prilaz kaštelu između dva obrambena zida, u Coronellijevom tlocrtnom prikazu¹³⁴ još se naziva i *strada del soccorso*.¹³⁵ Izgradnjom *dvostrukih bedema* poboljšana je obrana same tvrđave, također,

¹²⁸ Isto.

¹²⁹ Isto, 41.

¹³⁰ Isto, 43.

¹³¹ Isto, 44.

¹³² Isto.

¹³³ Isto, 46.

¹³⁴ Vidi grafički prikaz 2 u dodatku.

¹³⁵ Čuzela, Šibenski fortifikacijski sustav, 47.

„omogućavali su opskrbu kaštela namirnicama i oružjem s morske strane, bez opasnosti da građani to spriječe, a mogli su poslužiti i kao odstupnica u slučaju da kaštel bude osvojen.“¹³⁶

Strukturu i način gradnje tvrđave sv. Mihovila dodatno su rasvijetlili rezultati recentnih istraživanja na novovjekovnim grafičkim mapama. Predmet istraživanja bila je grafička mapa u biblioteci Marciana pod oznakom Ms. It. VII, 2453(=10 493)² pod nazivom Fortezze della Republica di Venezia, sec. XVII – XVIII na petu nalaze se grafički prikazi šibenskih tvrđava od kojih najdetaljniji opis s legendom ima samo tvrđava sv. Mihovila prikazana na Coronellijevoj grafici.

Analizom opisa i legende tvrđave utvrđene se nove spoznaje o prostornom uređenju samog objekta. Naime, na karti šibenske tvrđave sv. Mihovila iz biblioteke Marciana¹³⁷ slovima šibenske tvrđave slovima od A do X su opisani i nabrojeni određeni dijelovi tvrđave. Iz legende saznajemo kako su dijelovi tvrđave označeni slovima F i G dijelovi obrambenog zida koji je u potpunosti srušen (recinto distrutto sin al fondamento). Kartu općenito možemo datirati između 1663. i 1718., u razdoblju između dvaju eksplozija barutane na tvrđavi i prije Coronellijeve smrti 1718.¹³⁸ Slovom G označen je južni zid tvrđave s čije je vanjske strane ucertano: „stubište sa širokim završnim podestom kojim se očito moglo pristupati tvrđavi preko srušene kurtine.“¹³⁹ Zanimljivo je kako je isto prostorno uređenje oko južnog zida prikazano i na drugim grafičkim kartama (grafičke mape Mari, Golfi, Isole, Spiagge, Porti, Citta, Fortezze, della Damazia...), no bez stubišta.

Godine 1994. provedena su konzervatorska istraživanja na tvrđavi sv. Mihovila kada su pronađeni ostaci stubišta koje je vodilo na južnu kurtinu. Međutim, nije označeno kao dio izvornog sloja i ubrzo je, prilikom restauracije južnog bedema tvrđave, uništeno. Današnjom analizom fotografija iz 1994. teško je potvrditi Coronellijev prikaz situacije na južnoj kurtini. Također, nemoguće je sa sigurnošću potvrditi i postojanje zidne pregrade po sredini južnog podzida (falsa bragha) koju također možemo vidjeti na navedenom prikazu.¹⁴⁰

Nadalje, „U legendi čitamo da je pod slovom M parapet koji još treba sagraditi (parapetto che si deve fare), pod slovom V je batteria Barone, pod slovom N je zid i parapet koji treba izgraditi (mura e parapetto che si deve fare) i pod slovom H batteria Span koju treba izgraditi

¹³⁶ Isto, 48.

¹³⁷ Vidi grafički prikaz 3 u dodatku.

¹³⁸ Ivo Glavaš, „Šibenska tvrđava sv. Mihovila u Kandijskom ratu“, Portal 6 (2015): 94.

¹³⁹ Isto, 94.

¹⁴⁰ Isto, 95.

(batteria Span si deve fare).“¹⁴¹ Topovska bitnica Barone, u doba nastajanja karata je već bila izgrađena dok gradnju topovske bitnice Span, u nedostatku konzervatorskih i arheoloških istraživanja, ne možemo potvrditi. U kartografskom prikazu slovom I označeno je premještanje barutane (deposito della polvere che si deve fare), a prema tzv. Dolačkom bedemu Venecija je planirala izgraditi traversu koja je označena slovom K (traversa di muragli da fare). Bez provođenja arheoloških istraživanja nije moguće ustvrditi je li skladište baruta uopće izgrađeno.¹⁴²

Zanimljiv detalj svakako je izlazni put (sortita) na zapadnom dijelu tvrđave, koji štiti poligonalna kula izvan tvrđave. Na karti je glavi izlaz pravilno ucrtan i na tom mjestu su danas vidljivi ostaci vrata na prostoru nekadašnjeg dolačkog bedema uz poligonalnu kulu. „Na kartama iz izolarija Mari, Golfi, Isole, Spiagge, Porti, Citta, Fortezze, della Dalmazia... i na karti iz biblioteke Marciana, sjeverna falsa bragha (podzid) tvrđave ne završava na vanjskoj poligonalnoj kuli (svojevrsnom barbakanu) kao danas, nego se nastavlja prema fragmentu obrambenog zida koji bi trebao biti zid koji grade Gonzaga i Onofrio del Campo u formi polubastiona u šibenskom gradskom predjelu Crnice.“¹⁴³

Slovom S u legendi karte prikazana je topovska bitnica pod nazivom batteria Gonzaga, a izgrađena je unutar tvrđave. Druga topovska bitnica Cavaliere Madonina izgrađena je na području današnjeg gradskog groblja sv. Ane, a podignuta je na nasutom zemljanom parapetu koji je označen slovom L (parapetto di terra che si deve fare) na kojem je u 19. stoljeću započela gradnja groblja.¹⁴⁴ Tijekom vremena tvrđava je bila podvrgnuta brojnim intervencijama koje su duboko ušle u njenu strukturu i slojeve te onemogućile daljnja istraživanja.

Tvrđava sv. Mihovila dominantan je dio šibenskog fortifikacijskog sustava koji se nalazi iznad same povijesne jezgre grada. U literaturi dominira opis razvojnih faza tvrđave u kasnome srednjem vijeku dok nedostaju podaci iz ranog novog vijeka. Tek su rezultati recentnijih istraživanja donijeli nove podatke iz potonjeg razdoblja stoga budućnost istraživanja svakako leži u analizi grafičkih karata i drugih povijesnih izvora iz mletačkih arhiva.

¹⁴¹ Isto, 95.

¹⁴² Isto, 96.

¹⁴³ Isto.

¹⁴⁴ Isto.

5.3 Tvrđava sv. Nikole

Šibenik je jedan od strateških najvažnijih gradova na istočnoj obali Jadrana koji je kanalom sv. Ante povezan s otvorenim morem. Upravo je taj kanal izabran kao mjesto gradnje tvrđave sv. Nikole kao najvažnijeg fortifikacijskog sustava za obranu protiv neprijatelja na moru. Ovaj položaj tvrđave najidealniji je na širem šibenskom području. Naime, tvrđava je malim južnim putićem povezana s kopnom, a najveći dio okružen je morem. Svojom sjevernom stranom tvrđava je istaknuta prema suprotnoj strani kanala, čineći tako nadzor nad morskim putevima tog područja. Da je ovo mjesto najidealnije za obranu znalo se i u ranom srednjem vijeku kada su se, u neposrednoj blizini današnje tvrđave, nalazile dvije male kule koje su bile povezane s razapetim lancem koji je sprječavao ulazak nepoželjnih brodova u kanal.¹⁴⁵ Nakon izgradnje današnje tvrđave postale su nepotrebne te naposljetku i srušene.

Događaj koji je potaknuo gradnju tvrđave sv. Nikole zbio se u svibnju 1522. U to vrijeme velika vojska hercegovačkog sandžaka s 25 000 vojnika je pod vodstvom zapovjednika Husrevbega i mnoštvom topova opsjela Knin. Obrana Knina bila je neuspješna te se grad ubrzo predao neprijatelju. U strahu od napada Osmanlija, građani Skradina napustili su svoje mjesto i mahom pobjegli u Šibenik. Skradin ubrzo, bez većeg napora, biva osvojen i Šibenik se našao u izravnoj opasnosti od osmanskog napada.¹⁴⁶ Osmanlije su govorile kako osvajaju područja kojima vlada hrvatsko-ugarski kralj. Iako pod mletačkom vlašću, Šibenčani su bili u strahu da Osmanlije ne osvoje kanal sv. Ante i tako uspostave vezu s osvojenim Skradinom i zaleđem. Upozorili su Mlečane na opasnost i zamolili ih da osiguraju grad s morske strane kako bi spriječili mogući osmanski prodor kroz kanal u grad. Mlečani su prihvatili molbu Šibenčana smatrajući kako je grad potrebno dodatno osigurati s morske strane radi lakše obrane. Obrana grada, dakako, bila je od velike važnosti Mlečanima koji su željeli ostati gospodarima tog dijela Jadrana. Kako bi to i ostvarili morali su zadržati vlast nad Šibenikom i obraniti grad od neprijatelja.¹⁴⁷

Dvadesetih godina 16. stoljeća Mlečani su poslali Bernarda Bagliona da procijeni obrambene mogućnosti gradova u Dalmaciji. Tijekom svojeg boravka u Šibeniku, 1524., predložio je gradnju dviju morskih tvrđava na ulazu u kanal sv. Ante. Za mjesto gradnje tvrđava predložio je otočiće na kojima su se nalazile crkvice sv. Andrije na zapadnoj i sv. Nikole na istočnoj

¹⁴⁵ Čuzela, Šibenski fortifikacijski sustav, 75.

¹⁴⁶ Branko Nadilo, „Utvrde: tvrđava sv. Nikole ispred ulaza u šibensku luku.“, *Građevinar* 53 (2001): 747.

¹⁴⁷ Isto, 747.

strani ulaska u kanal.¹⁴⁸ U to vrijeme crkvice sv. Nikole se nalazila u ruševnom stanju. Međutim, nakon vijećanja oko mjesta gradnje tvrđave, izabran je otočić Ljuljevac na kojem se nalazila crkvice sv. Nikole koja je u svrhu gradnje tvrđave srušena te je po njoj tvrđava i dobila ime.¹⁴⁹

Pitanje gradnje ponovno se aktualiziralo 1539. kada su Dalmaciju posjetili poznati vojni inženjeri iz obitelji Sammicelli. Riječ je o Michelu Sanmicelliju i njegovu nećaku Gian Girolamu. Stariji Sammicelli bio je glavni predstavnik marinizma u dalmatinskoj arhitekturi i gradio je brojne tvrđave po Dalmaciji.¹⁵⁰ Osim za tvrđavu Sv. Nikola pripisivali su mu se i projekti za kopnena vrata u Zadru (Porta terraferma), a zna se da je i jedno i drugo gradio Gian Girolamo, kojemu se također pripisuju i gradska vrata uz šibensku katedralu te loža i zgrada gradske straže u Zadru.¹⁵¹ Dugo se smatralo kako je stariji Sanmicelli izradio projekt za tvrđavu, a da je njegov nećak samo nadzirao gradnju. Međutim, novija istraživanja pokazala su kako je potonji postao glavni projektant tvrđave sv. Nikole izradivši program za njenu izgradnju u kojem predlaže otočić Ljuljevac kao mjesto gradnje. Njegov je program mletačka vlast prihvatila u cijelosti i realizacija je odmah počela.¹⁵²

Kako je financijska potpora bila nedovoljna za realizaciju svih projekata u Šibeniku koje su iznijeli Sanmicelliji, obrana s morske strane dobila je prvenstvo te se započelo s izgradnjom tvrđave na otočiću. Kako je otočić Ljuljevac jako male površine odlučeno je kako će se ukloniti ostaci samostana i srušiti crkvice sv. Nikole jer su zauzimali veći dio otočića. Voditelj radova, koji se odlučio na rušenje crkvice i mijenjanje prvotnog nacrt, kasnije je na terasi tvrđave izgradio istoimenu crkvicu u obliku kapelice. Južni dio otočića (prema kopnu) ostao je neizgrađen.

Tvrđava se počela graditi 1540. o čemu svjedoči i dokument iz iste godine koji donosi detaljan opis gradnje.¹⁵³ Gian Girolamo zamislio ju je kao neprobojnu i čvrstu građevinu u čijoj su se izgradnji pratile ondašnje najsuvremenije tehnike građenje fortifikacijskih sustava.¹⁵⁴ Uspoređujući tvrđavu s ondašnjim građevinama diljem Mediterana, na tvrđavi sv. Nikole možemo pronaći sva dostignuća u građenju i projektiranju fortifikacijskih građevina

¹⁴⁸ Isto, 748.

¹⁴⁹ Čuzela, Šibenski fortifikacijski sustav, 76.

¹⁵⁰ Nadilo, „Utvrd: tvrđava sv. Nikole,“ 749.

¹⁵¹ Isto.

¹⁵² Čuzela, Šibenski fortifikacijski sustav, 76.

¹⁵³ Isto, 77.

¹⁵⁴ Isto.

Cinquecenta. Čak se neka rješenja ovdje pojavljuju i prvi put, poput *kliješta* koja se nalaze između polubastiona, smještenih prema južnom dijelu tvrđave.¹⁵⁵

Dvije godine nakon početka izgradnje Gian Girolamo šalje izvješće Senatu u kojem se žali na oskudicu građevnog materijala i raznovrsnog alata za gradnju. Od Senata traži pojačanu financijsku pomoć kako bi mogao unajmiti klesare za klesanje kamena na gradilištu i dopremanje građevnog materijala (sedre) s obližnje rijeke Krke.¹⁵⁶ Tvrđava je najvećim dijelom izgrađena od cigle. Podnožje građevine izgrađeno je od kamenih blokova, a većina unutrašnjih konstrukcija u sedri dok je ponegdje korištena i živa stijena. Cigla je korištena zbog toga što je bolje amortizirala topovske granate za razliku od kamena, a sedra zbog svoje male težine pod svodovima.¹⁵⁷ Tvrđava je, uz kopnena vrata u Zadru, jedina dalmatinska fortifikacijska građevina građena ciglom. Zbog nedostatka povijesnih izvora ne možemo sa sigurnošću znati kada je tvrđava dovršena. Međutim, poznato je da je 1544. na njeno čelo postavljen kaštelan iz čega možemo pretpostaviti kako je većim dijelom bila izgrađena, ali ne i dovršena. Obrambene građevine nikad u cijelosti nisu završene jer se uvijek prilagođavaju napretku ratne tehnike i usavršavanju topničkog oružja. Međutim, zahvaljujući opisu Giovanija Battista Giustianija iz 1553., saznajemo kako je tvrđava kompletno dovršena.¹⁵⁸ Nadalje, iz njegovog opisa vidljivo je kako se tvrđava nalazila na grebenu okruženom morem i da je bila trokutastog oblika s tri obrambene točke.

Tvrđava je služila kao izvidnica na kojoj je bilo tek nekoliko vojnika pod vodstvom kaštelana i kapetana. Nažalost, postoje tek rijetki povijesni izvori koji govore o povijesnom pregledu života utvrde. Jedan od njih je Giustianov opis iz kojeg saznajemo da je tvrđava imala svoju posadu koja je brojila 25 vojnika i pet topnika.¹⁵⁹ Na čelu utvrde nalazio se kaštelan koji se bira od 1544. Kaštelan je bio član mletačkog plemstva, birao se redovito na rok od dvije godine. Važno je naglasiti kako za vrijeme trajanja svoje funkcije nije smio napuštati tvrđavu pod prijetnjom smrću. Kaštelan je bio predstavnik političke vlasti, poput komesara, dok je prava vlast bila u rukama vojnog zapovjednika koji se naziva kapetanom. Nadalje, prema Giustianu broj vojnika bio je nedovoljan za kvalitetnu obranu utvrde. Međutim, broj vojnika na utvrdi nikad nije značajno povećan.

¹⁵⁵ Isto, 80.

¹⁵⁶ Isto, 50.

¹⁵⁷ Nadilo, „Utvrde: tvrđava sv. Nikole,“ 749.

¹⁵⁸ Čuzela, Šibenski fortifikacijski sustav, 88.

¹⁵⁹ Isto, 79.

Nakon prolaska osmanske opasnosti nemamo povijesnih izvora koji svjedoče o životu utvrde pa možemo pretpostaviti kako je ona najvjerojatnije napuštena jer nije bilo potrebe za aktivacijom obrane.

Osnovni oblik tvrđave sv. Nikole jest trokut s tri obrambene točke.¹⁶⁰ Na sjevernoj strani tvrđave nalazila se niska kružna kula kao jedna obrambena točka dok su se na suprotnoj strani nalazila dva polubastiona koji čine dvije ostale točke obrane. Nadalje, na istočnoj kurtini smješten je ulaz na tvrđavu s morske strane. Na tom mjestu nalazi se reprezentativan portal zaklonjen uhom rondela koji vodi do srednje razine tvrđave na kojoj je smještena rampa kao ulaz na gornju i na donju razinu tvrđave.¹⁶¹ Osnovni oblik tvrđave koji predlaže Giangiolamo nije bio najbolje rješenje u obrani tvrđave, „Ako bi, naime, na njegovim vrhovima stajale okrugle kule, pred njima bi zaostajao širok nenadziran prostor, a ako bi ondje pak stajali peterkutni bastioni, morali bi radi rješenja iste teškoće biti neobično dugi, šiljati.“¹⁶² Unutar mletačkog fortifikacijskog graditeljstva, tvrđava sv. Nikole pripada tipu venecijanskih *lida* koje su građevine izoliranog tipa.¹⁶³ One se podižu za vrijeme mletačko-osmanskih ratova. Valja naglasiti kako je šibenska tvrđava oblikovana na čišći i konzistentniji način za razliku od mletačkih građevina te je opsegom manja i sastavom zbijenija. Oblik tvrđave je iznimno rijedak u europskom i dalmatinskom graditeljstvu, „Takav oblik imaju još samo tvrđave Zarzanelo u Italiji i tvrđava u Sisku. Ipak za razliku od njih šibenska tvrđava nema istaknute kule te je visina kurtine, polubastiona i toriona ista što omogućuje da se cijela tvrđava doživljava kao jedinstven prostor.“¹⁶⁴

Glavni ulaz na tvrđavu čine vrata koja se nalaze na istočnoj kurtini. Izgrađena su po uzoru na Sanmichellijeva vrata diljem Venecije.¹⁶⁵ Nacrt je izradio Gian Girolamo Sanmichelli, a izgrađena su u tehnici bunje. Na kamenom luku vrata nalazio se kip sv. Nikole i grb Luke Zorzija. Nad vratima se nalazio i lav, simbol mletačke države koji je u 19. stoljeću uništen.¹⁶⁶ Vrata su izgradili domaći majstori, Dujam iz Splita i Frane Dismanić iz Šibenika. Prolazeći kratkim hodnikom ulazi se u tvrđavski hal pravokutnog oblika na čijem se svodu nalazi veći svjetlarnik. U tom prostoru nasuprot ulaza nalaze se četiri kamena grba postavljena u čast duždu Petru Laudu, šibenskom knezu i kapetanu Jakovu Alviseu Venieru i prvom kaštelanu

¹⁶⁰ Vidi grafički prikaz 4 u dodatku.

¹⁶¹ Žmegač, Bastioni Jadranske Hrvatske, 49.

¹⁶² Isto, 51.

¹⁶³ Isto, 52.

¹⁶⁴ Nadilo, „Utvrde: tvrđava sv. Nikole,“ 752.

¹⁶⁵ Čuzela, Šibenski fortifikacijski sustav, 83.

¹⁶⁶ Isto, 83.

Gasparu Moru te kaštelanu iz 1584. Domeniku Lombardu. Nadsvođena rampa vodi iz ulaznog prostora na terasu tvrđave.

Izgled gornje razine tvrđave konstruiran je pomoću grafičkih prikaza i ostataka izvornih dijelova na današnjoj tvrđavi. Na terasi tvrđave nalazili su se objekti u kojima je bila smještena posada te kapela na torionu. Najviše istaknuti dijelovi svakako su okrugli torion i dva polubastiona koji pomoću kortine stvaraju *kliješta*.¹⁶⁷ Nadalje, na terasi su se nalazili i topovski otvori koji su manjih dimenzija od onih smještenih niže na tvrđavi. Danas na terasi nema izgrađenih objekata. Terasa je uglavnom izgrađena od kamenih ploča, dok je na rubovima prostora smješten parapet na kojem se nalaze grudobrani. Upravo je potonji dio tvrđave s grudobranima doživio najviše izmjena kroz vrijeme.¹⁶⁸ Prostor se izgradnjom topovskih otvora, stambenih objekata za vojsku i skladišta za strjeljivo prilagođavao razvoju novog oružja u novovjekovnom razdoblju. U doba kada je tvrđava izgrađena na terasi je bilo sedam topovskih otvora; ostaci četiri otvora vidljivi su na zapadnoj kortini dok je na zapadnom polubastionu otkriven jedan izvorni otvor kao dio grudobrana koji je izgrađen krajem 19. stoljeća.¹⁶⁹ Ostala dva otvora bila su smještena na istočnoj strani, uz kortinu.

Izvorni otvori su do danas zadržali svoj oblik i položaj. Nadalje, iznad spomenutog parapeta postavljeni su grudobrani u kojima se nalaze niše za odlaganje materijala. U 17. stoljeću izgled terase se promijenio, najprije u predjelu polubastiona. Za vrijeme uprave šibenskog kneza Almora Cornera „povišena je platforma vidikovca i izgrađena bankina na zidu s nasipom kod kortine. Dao je urediti i platformu pontona, što je obavljeno u vrlo kratkom vremenu a stajalo je 200 dukata.“¹⁷⁰

O izgledu terase u drugoj polovici 17. stoljeća saznajemo iz tlocrta V. Coronellija iz 1667. u kojem je vidljivo kako se na terasi nalazi više objekata.¹⁷¹ Uz skladište, na terasi je bila smještena kapela, zgrade za vojsku, stražarnica i bunarska kruna. Najveće promjene na terasi dogodile su se u 19. stoljeću kada je tvrđava ponovno rekonstruirana. U to vrijeme, na terasi su se instalirali veliki obrambeni topovi koji su zamijenili stare mletačke topovske otvore.

¹⁶⁷ Isto, 80.

¹⁶⁸ Isto, 85.

¹⁶⁹ Isto, 85.

¹⁷⁰ Isto, 86.

¹⁷¹ Vidi grafički prikaz 5 u dodatku.

Izgrađeno je pet novih topovskih otvora na kortini prema moru i još dva na istočnom polubastionu prema otvorenom moru.¹⁷²

Govoreći o prostoru niže od terase, na razini mora, „kružna forma prostora u torionu razlikuje se od pravokutnog prostora uz kortinu.“¹⁷³ Unutar toriona izgrađeno je i sačuvano sedam kazamata s topovskim otvorima. Uz zapadnu kortinu, na istoj razini, bilo je i do danas je sačuvano šest kazamata. Na istočnoj strani postojala su dva topovska otvora od kojih je jedan ukomponiran u zid, a drugi u pomoćni ulaz.¹⁷⁴ Takav raspored projektirao je Gian Girolamo jer je smatrao da je to optimalno rješenje. Topovi niže razine mogli su direktno pogoditi bokove brodova koji prilaze, dok su topovi u kazamatima gornje razine razarali njihove jarbole.¹⁷⁵ Rondel gotovo da stoji u moru, prirodne stijene uočavaju se kod kortina, dok se na samom jugu, ispred polubastiona, pruža ostatak otočića koji povezuje utvrdu s kopnom. Prostor u torionu i uz zapadnu kortinu tvrđave jedinstven je nadsvođeni prostor podijeljen u nekoliko dijelova. Na granici istočne kortine nalazi se četverokutan prostor gdje su u prošlosti bila dva topovska otvora.

Prostor pod svodovima često je bio razlog zabrinutosti brojnih šibenskih upravitelja koji su se ponajviše bojali detonacije koja je mogla uzrokovati rušenje svodova. Tijekom godina bilo je mnogo prijedloga za rješavanje tog problema, kao na primjer prijedlog o pretvaranju utvrde u *terrapiene* i nasipanje donje razine raznim materijalima.¹⁷⁶

Krajem 19. stoljeća navedeni prostor prenamijenjen je u manje zatvorske objekte s posebnim ventilacijskim otvorima. Nadalje, između prostora uz istočnu i zapadnu kortinu smješten je četverokutni prostor u koji vode lučna vrata dok se iza južnog zida ovog prostora nalaze spremišta za kišnicu. Istraživanjem nadsvođenih prostorija tvrđave nije otkriven sporedni ulaz o kojem u izvornom planu pišu Gian Girolamo Sanmichelli i Giustiniani. Pretpostavlja se da su vrata bila na strani prema kopnu i da su tako povezivala kopno i tvrđavu.¹⁷⁷ Zanimljivo je napomenuti kako tvrđava nikad nije borbeno djelovala, tj. nikad nije bila napadnuta. „Prvi i jedini pokušaj neslavno je propao kada se htjelo pucati na brodove Španjolske armade u blizini Zlarina. Ispaljena je kugla pala svega nekoliko metara od tvrđave jer se drveno postolje

¹⁷² Ćuzela, Šibenski fortifikacijski sustav, 88.

¹⁷³ Isto, 81.

¹⁷⁴ Isto, 81.

¹⁷⁵ Nadilo, „Utvrde: tvrđava sv. Nikole,“ 759.

¹⁷⁶ Isto, 751.

¹⁷⁷ Ćuzela, Šibenski fortifikacijski sustav, 82.

zbog velike vlage jednostavno raspalo.“¹⁷⁸ Gledajući s mora utvrda je zaista djelovala moćno i impozantno da joj se malo tko usudio približiti. Upravo je zastrašujuća komponenta plašenja i rastjeravanja mogućih napadača najvažnija zadaća takvih fortifikacijskih objekata.¹⁷⁹

Tvrđava sv. Nikole zbog potonjeg imala je jedinstvenu obrambenu funkciju unutar šibenskog fortifikacijskog sustava. Osim u obrani Šibenika od mogućih napada s mora, tvrđava ima veliki značaj u mediteranskoj fortifikacijskoj arhitekturi kao jedna od rijetkih fortifikacija s osnovnim oblikom trokuta i *kliještima* koja se nalaze između polubastiona. Uspoređujući izvorni plan graditelja Gian Girolama Sanmichellija i današnji izgled tvrđave možemo zaključiti kako je osnovni oblik sačuvan do danas, uz najveće promjene na terasi i manje u prostoru pod svodovima.

¹⁷⁸ Nadilo, „Utvrde: tvrđava sv. Nikole,“ 751.

¹⁷⁹ Isto, 751.

5.4 Tvrđava sv. Ivana

U srednjem vijeku, sjeverno od grada Šibenika, nalazilo se brdo sv. Ivana na kojem je bila smještena istoimena srednjovjekovna crkva. Strepeći od napada snažne osmanske vojske u 16. i 17. stoljeću, građani su zasigurno zabrinuto gledali na spomenuto neutvrđeno brdo čije bi preuzimanje neprijatelji iskoristili za direktan napad na grad.¹⁸⁰

Gradnjom tvrđave sv. Nikole morska strana bila je zaštićena od mogućeg prodora neprijatelja kroz kanal dok je kopnena strana grada bila nezaštićena. Za vrijeme Ciparskog rata prostor grada značajno je sužen, Šibenik ostaje bez niza manjih utvrda u zaleđu te u vrijeme Kandijskog rata kopnena obrana grada nalazila se u rukama srednjovjekovnih gradskih bedema i njihovom najvišem položaju, tvrđavi sv. Mihovila. Problem obrane grada bio je brijeg nadmorske visine od 120 m sjeveroistočno od gradskih bedema, od početka 16. stoljeća građani, gradski knezovi i mletački vojni inženjeri potražuju od Senata novčana sredstva za izgradnju tvrđave na tom mjestu.¹⁸¹

Tvrđava sv. Ivana, jedna od najvažnijih obrambenih točaka grada Šibenika, gradila se u doba najveće osmanske opasnosti na početku Kandijskog rata. Tvrđava nije samo spomenik graditeljstva već i sudbonosnih povijesnih zbivanja za Šibenik i Dalmaciju. Šibenik se, za razliku od Zadra, nalazio na geografski nepovoljnijem položaju, a najosjetljivije, najugroženije mjesto bila je jugoistočna strana grada. Mlečani su najviše pozornosti davali S. Pallavicinovo procjeni stanja u Dalmaciji pomoću koje je zaključeno kako su Zadar i Kotor jedini dalmatinski gradovi koji se mogu obraniti od osmanskih napada te sukladno s tim, početkom Kandijskog rata, Senat ulaže novac isključivo u obranu Zadra i Kotora.¹⁸² Osmanska vojska početkom Kandijskog rata brzo je osvojila Novigrad što je proširilo zabrinutost i strah u ostalim gradovima, posebno slabo utvrđenom Šibeniku čiji su građani preuzeli inicijativu te započeli graditi utvrdu sv. Ivana i ubrzo završili izgradnju obrambenog sistema gradskog perimetra.¹⁸³

¹⁸⁰ Ćuzela, Šibenski fortifikacijski sustav, 94.

¹⁸¹ Ivo Glavaš, Josip Pavić, „Tvrđava sv. Ivana u Šibeniku - nove spoznaje i istraživanja“, *Ministarstvo kulture godišnjak* 40 (2016): 91.

¹⁸² Žmegač, Bastioni Jadranske Hrvatske, 96.

¹⁸³ Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji, 86.

Vojni inženjer M. Balignone 1526., u svojem planu za obranu grada s kopna, predvidio je izgradnju tvrđave na brdu sv. Ivana. Gradnju tvrđave na istom mjestu, početkom Kandijskom rata, zastupao je i inženjer Nicolo Candido.¹⁸⁴

Gradnja tvrđava sv. Ivana i Barone započela je na temelju nacrtu koje je izradio fra Antonio Leni.¹⁸⁵ Mletačka Republika ne podržava gradnju navedenih tvrđava, no građani su prema Lenijevoj ideji na brdu sv. Ivana ipak izgradili malu tvrđavu u obliku zvijezde u suhozidu. Tvrđava je bila preslaba da bi se obranila od moćnog neprijatelja stoga su Šibenčani od mletačke vlasti zatražili odobrenje za gradnju veće tvrđave. Vijeće nije pristalo na gradnju niti je istu zabranilo stoga građani sami započinju s gradnjom snažnije tvrđave, isto prema Lenijevom nacrtu.

Tvrđavu sv. Ivana Mlečani nazivaju *forte*, najsloženija je i najnepreglednija tvrđava šibenskog fortifikacijskog sustava.¹⁸⁶ Temeljni obrazac gradnje Lenijev projekt iz 1646. prati tek u osnovnim crtama. Pod utjecajem geografskih specifičnosti odustalo se od simetričnog oblika te je započela gradnja nepravilne strukture izmijenjenih proporcija i jednog polubastiona više u odnosu na originalni nacrt.¹⁸⁷ Leni je južnu stranu, prema gradu, slabo utvrdio ne očekujući napad neprijatelja s te strane. Položaj buduće tvrđave bio je jednostavan i simetričan, u smjeru neprijatelja nalazio se izduženi *hornwerk* (sjeverni dio tvrđave), istočna i zapadna kurtina flankirane su dvama *baluardima ver su la citta*.¹⁸⁸ Dosadašnja istraživanja pretpostavljala su da do realizacije ovog nacrtu nije došlo, no uslijed novopronađenih grafičkih izvora, ponajprije crteža inženjera Giovannija di Namura iz 1646., zaključilo se moguće postojanje ove faze tvrđave. Faza I je potvrđena 2016./2017. kada su provedena arheološka istraživanja u kojima je pronađen dobro očuvan ugao sjeverozapadnog polubastiona.¹⁸⁹

Uz gradnju tvrđave na brdu, izgrađena je i tenaglia/tenalja po zamisli grofa Scotta. Gradnju tenalje opisao je F. Divnić: “Uočivši da je jedan uski kameniti ogranak istoga brijega, što se malo niže od ravni tvrđave isturio prema sjeveru, priječi pogled na tu stranu doline ispod

¹⁸⁴ Ćuzela, Šibenski fortifikacijski sustav, 94.

¹⁸⁵ Isto.

¹⁸⁶ Žmegač, Bastioni Jadranske Hrvatske, 97.

¹⁸⁷ Isto, 98.

¹⁸⁸ Glavaš, Pavić, „Tvrđava sv. Ivana u Šibeniku,“ 91.

¹⁸⁹ Isto, 97.

tvrđave, dao je da se u nekoliko dana napravi tenalja od suhozida, s čijeg se čela imao pogled na dolinu...”¹⁹⁰

Za vrijeme osmanske opsade 1646., tvrđava sv. Ivana na čelu s grofom Scottom i nezavršena tvrđava Barone na čelu s barunom Degenfeldom uspješno su obranjene. Šibenčani su se, odmah nakon povlačenja osmanske vojske, počeli pripremati za novi napad Osmanlija. Nastavili su s nadogradnjom tvrđave sv. Ivana te je tvrđava u obliku zvijezde krajem 1646. bila suvremeni primjer tadašnjeg vojnog graditeljstva.¹⁹¹ Adaptacija tvrđave posljedica je čestih osmanskih napada na Šibenik te razvoja novih vojnih tehnika.

Prihvaćanjem projekta Danijela Divnića započinje nadogradnja tvrđave prema sjeveru novim kliještima. Na zapadnoj strani novosagrađenih kliješta dograđeni su zidovi koji su služili za obranu sjeverozapadnoj polubastiona tvrđave.¹⁹² Divnić navodi kako grof Scotto predlaže da se: “nova tenalja proširi prema zapadu I produži prema sjeveru okrećući pročelje prema njegovim tenaljama”¹⁹³ Jedna od osobitosti tvrđave su tri sukcesivno uređivane tenalje „prvu tvore sjeverni polubastioni osnovnog i najvišeg tijela utvrde, pred njima je stajala niža tenalja, a naposljetku posve sjeverno leži, dakako, istaknuta tenalja, povezana s osnovnim tijelom dugim kurtinama.“. Novoobnovljena tvrđava dočekala je novu opsadu Osmanlija 1647. koji su tada pokušali osvojiti tvrđavu, a s tim i sam grad. U kolovozu 1647. odigrala se jedna od najznačajnijih bitaka u povijesti Šibenika. Osmanlije su ozbiljno zaprijetili osvajanjem tvrđave sv. Ivana, a samim time i grada, stoga možemo reći kako je bitka 1647. bitka za tvrđavu sv. Ivana.¹⁹⁴

Nakon uspješne obrane utvrde od osmanskih napada 1647. ne prestaje strah od ponovnih napada. Započinju radovi tvrđave na strani prema gradu.¹⁹⁵ Radove na tvrđavi u ovo vrijeme potvrđuje i ugovor iz 1648. između nekoliko Šibenčana i graditelja. “Graditelji su se ovim ugovorom obvezali da će prema zahtjevima inženjera izgraditi zidine tvrđave sv. Ivana sedrom i kamenom do kraja svibnja 1649.”¹⁹⁶ Nakon bitke 1647., inženjer Namur je dodao jedan polumjesec na tvrđavu: “pa je zbog toga kameniti položaj obuhvaćao i nekoliko

¹⁹⁰ Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji, 99.

¹⁹¹ Čuzela, Šibenski fortifikacijski sustav, 95.

¹⁹² Isto, 96.

¹⁹³ Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji, 101.

¹⁹⁴ Žmegač, Bastioni Jadranske Hrvatske, 97.

¹⁹⁵ Čuzela, Šibenski fortifikacijski sustav, 96.

¹⁹⁶ Isto, 96.

zemljanih nasipa izvan donjeg obrambenog zida, tako stručno napravljenih da, kao što su oni nadvisivali najpristupačnije strmine, tako je sve nadvisivala tvrđava.”¹⁹⁷

Na prijelazu 1648. u 1649. godinu i u glavnom prostoru tvrđave izvršeni su određeni radovi. Na prikazu iz 1648. vidljiv je polumjesec inženjera Namura te vanjski zemljani nasipi.¹⁹⁸ U arheološkim istraživanjima 2015./2016. otkriven je zapadni dio kontraskarpe koji uvelike potvrđuje prethodni prikaz iz 1648.¹⁹⁹ Ostaci svjedoče o postojanju pravilno raspoređenih šupljina u kojima su se nalazile nosive grede za skelu koja je imala funkciju zaštićene staze za vojnike. Sjeverno od kontraskarpe pruža se dugačka padina, tj. glasija.

Na prikazu iz 1648. vidljivo je i proširenje tvrđave prema zapadu te nadogradnja sjevernog polubastiona. Nadalje, vidljiva je udaljena, snažno istaknuta tenalja, a takvo pozicioniranje potrebno je jer je plato izduljen prema sjeveru i valjalo ga je držati na oku.²⁰⁰ Također, bez takve nadogradnje ne bi bio moguć pregled nad udolinom što se nastavlja prema sjeveru.

Sljedeći intenzivni period radova na tvrđavi započeo je dolaskom Antonija Bernarda za generalnog providura Dalmacije i Albanije 1656. Za vrijeme njegove dužnosti, u suradnji s inženjerom i iskusnim ratnikom Onofriom Del Campom, gradio se vanjski dio tvrđave. Radovi su potvrđeni u natpisima providura Bernarda, u njegovom izvještaju i opisu te tlocrtu i presjeku tvrđave koje izrađuje inženjer Del Campo.²⁰¹ O Del Campu govori i Divnić koji navodi kako je 1656. u Dalmaciju došao Del Campo, koji je "ponovno stupio u službu Republike".²⁰² Del Campo je napisao izvješće o šibenskoj tvrđavi sv. Ivana i naglasio kako je ona najvažnija tvrđava u Dalmaciji i kada bi Osmanlije osvojile utvrdu bio bi to težak udarac "ne samo Prejasnoj Republici nego i neizmijerna šteta za cijelo kršćanstvo."²⁰³ Onofrio je smatrao kako je Šibenik "veličanstveno mjesto u srcu kršćanstva", važna obrambena točka Mletačke Republike bitna za dominaciju nad Jadranom. Napomenuo je kako je grad važan jer se nalazi u "u središtu Pokrajine, udaljen od Romagne, Marka i Apulije po sto, a od Istre stotinu i pedeset milja." Važna je i gradska luka koja "može primiti ne jednu nego puno velikih vojski."²⁰⁴

¹⁹⁷ Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji, 102.

¹⁹⁸ Vidi grafički prikaz 6 u dodatku.

¹⁹⁹ Glavaš, Pavić, „Tvrđava sv. Ivana u Šibeniku“, 99.

²⁰⁰ Žmegač, Bastioni Jadranske Hrvatske, 99.

²⁰¹ Glavaš, Pavić, „Tvrđava sv. Ivana u Šibeniku“, 100.

²⁰² Tvrđavni spisi Onofrija Del Campa : traktati o memorabilije jednoga kondotjera u Dalmaciji u doba Kandijskoga rata, 98.

²⁰³ Isto, 24.

²⁰⁴ Isto, 24.

Šibenske tvrđave bile su razlog nesuglasica između inženjera Albertija i Giambellija s jedne i generala Gonzage, providura Bernarda i Onofrija Del Campa s druge strane.²⁰⁵ Del Campo je za obnovu šibenskog utvrđenja, predložio nacrt prvi²⁰⁶ *“...s dva bastiona označena slovima “A” i “B”, sa svojim bedemom “C” – “D”, s revelinom pred tim bedemom označenim slovom “E”, sa svojim jarkom označenim slovom “F” i pokrivenom cestom označenom slovom “G” koja je jednom komunikacijom bila povezana s Baronijevim utvrđenjem, kako se može vidjeti zbog crte “A” – “H”., koje je s bokom bastion “A” branila čitavu stranu grada do starog kaštela, što bi ih s utvrđenjima koje je završio general Gonzaga, označenim slovima “I” – “D” – “M”, povezal o s utvrđenjem Sv. Ivana, kako se može vidjeti po crti “M” – “N”. Tako bi se taj dio grada zatvorio dvostrukom zaštitom, kako se može vidjeti iz tog nacrt a.”*²⁰⁷ Onofrio je napomenuo kako je nacrt isprva prihvaćen, no na kraju se nije realizirao zbog negodovanja inženjera koji su smatrali kako se tu radi "o velikom utvrđenju, koje nikad neće biti opremljeno.“²⁰⁸

Inženjer Giambelli predložio je drugi i treći nacrt.²⁰⁹ Drugi nacrt (označenim slovom A) obuhvaćao je utvrđivanje tvrđave na drugoj strani obale, takvo utvrđenje bi prilikom napada neprijatelja na tvrđavu ostalo unutar njihovih snaga što je Mlečanima bilo neprihvatljivo. Nadalje, treći nacrt (označen slovom B) tuče neprijatelja po boku što je suprotno od potrebe Mlečana da zatvore tvrđavu prema kopnenoj strain.²¹⁰

Na koncu je prihvaćen četvrti nacrt²¹¹ koji je predložio šibenski plemić Danijel Divnić. Za razliku od prvog nacrt a imao je smanjena dva bastiona, a Divnić je predložio sve označeno zlatnim crtama osim dva polubastiona i bedema označena slovima “N” – “O” – “P”, koje je izveo Del Campo po narudžbi generala Gonzaga.²¹² Nacrt se sastoji od različitih dijelova, *““A” je bastion Sv. Bernarda, “B” bastion Sv. Katarine. “C” – “D” bedem prvog crteža kojeg je predstavio gospodin Diffinico. “B” – “F” prepreka je koju je dao podići general Gonzaga za spajanje sa starim gradskim zidinama. Radi uštede na vremenu, iskoristio je stare zidine. “G” je revelin ispred bedema. “H” je jarak. “I” je pokrivena cesta. “L” je polumjesec kojeg sam ja predložio, a kojim se zaštićuju vrata I zatvara čitava okolica, te se*

²⁰⁵ Isto, 24.

²⁰⁶ Vidi grafički prikaz 7 u dodatku.

²⁰⁷ Isto, 65.

²⁰⁸ Isto, 61.

²⁰⁹ Vidi grafički prikaz 8 u dodatku.

²¹⁰ Tvrđavni spisi Onofrija Del Campa : traktati o memorabilije jednoga kondotjera u Dalmaciji u doba Kandijskoga rata, 61.

²¹¹ Vidi grafički prikaz 9 u dodatku.

²¹² Isto, 61.

*preko crte komunikacije spaja s Baronijevom utvrdom, a s druge strane, crtom "P – Q" spaja se s utvrdom Sv. Ivana te potpuno zatvara dolazak iz Crnice, kako je vidljivo iz ovog nacrt. "R" je Stari kaštel. "S" je Dolac."*²¹³

Del Campo je u svojim spisima napisao kako je predložio vanjska utvrđenja na tvrđavi sv. Ivana prema četvrtom nacrtu čiji trošak nije iznosio više od 1947 libara novčića pokrajine, nastavlja "s gore navedenom svotom novca napravljen je i smještaj za vanjske vojnike, gdje su oni smješteni, i koji se drži za isto utvrđenje."²¹⁴ Naveo je kako nije ostajalo mrtvih kutova, "na polumjesecu, koji je sad uz stari jarak, ostaju dva mrtva kuta, koja se ne mogu braniti niti s jedne strane, te se nalaze upravo pod mrtvim kutom same utvrde."²¹⁵ Unutrašnjost je napravljena prema uputama Giambellija i Albertija.

U volonterskoj organizaciji *Društva za očuvanje šibenske baštine Juraj Dalmatinac*, pod nadzorom Muzeja grada Šibenika (2015. – 2016.) istraženo je 2820 m² unutrašnjih i vanjskih fortifikacija tvrđave.²¹⁶ Pronađene su i definirane različite strukture uobičajene za fortifikacijsku arhitekturu 17. stoljeća, primjerice pronađen je prsobran uz koji se nalazi banket (stepenica) za vojnike te topovski otvori. Također, prepoznati su novi fortifikacijski elementi: u glavnom dijelu tvrđave, na boku desnog polubastiona, nalazi se jednostavni pravokutni otvor za koji se zaključilo da se radi o izvornom ulazu/izlazu iz tvrđave u niži dio, a služio je braniteljima za komunikaciju s ostatkom utvrde.²¹⁷ Na tvrđavi se nalazi izvorna barutana koja je jedini cjelovito sačuvani objekt iz doba mletačke vlasti u Šibeniku te uvelike podsjeća na slične objekte na drugim mletačkim tvrđavama.²¹⁸

Nadalje, Glavaš i Pavić u svojem istraživanju upozoravaju na problematiku oko ulaza u glavni dio tvrđave. Naime, pretpostavlja se da se ulaz nalazio na zapadnom zidu manjeg trokutastog istaka koji je bio okrenut prema gradu. Smještena na takav način vrata bi bila u potpunosti nezaštićena i izložena neprijatelju. Terenskim identificiranjem obrambenih elemenata *rastello nuovo* dopunjena je tlocrtna dispozicija i obrambena struktura tvrđave te su objašnjene instalacije oko glavnih vrata tvrđave.²¹⁹

²¹³ Isto, 67.

²¹⁴ Isto, 62.

²¹⁵ Isto, 63.

²¹⁶ Glavaš, Pavić, „Tvrđava sv. Ivana u Šibeniku,“ 93.

²¹⁷ Isto, 94.

²¹⁸ Isto, 97.

²¹⁹ Isto, 95-96.

Tvrđava sv. Ivana izgrađena je u vrlo kratkom i dramatičnom vremenu zajedništvom svih građana Šibenika. Upravo je lokalno zajedništvo dominantan element u pisanju o tvrđavi kroz povijest dok su okolnosti gradnje i način gradnje relativno zanemareni. Upravo se potonjim bave recentnija arheološka i povijesna istraživanja. Tvrđava je kroz prvo desetljeće svojeg postojanja prošla nekoliko građevinskih intervencija koje su je učinile snažnom i teško osvojivom. Nakon nekoliko faza preoblikovanja glavnog i vanjskih dijelova, osnovni oblik i struktura tvrđave ostali su gotovo cjeloviti do danas.

5.5 Tvrđava Barone

Tvrđava Barone izgrađena je u ljeto 1646., u ranoj fazi Kandijskog rata, kada se Šibenik utvrđuje kako bi se obranio od moćnih Osmanlija, na njenoj gradnji posebno inzistira barun Degenfeld. Zapovjednik obrane Šibenika, njemački plemić u službi Mletačke Republike od 1642. do 1649. godine, barun Christoph Martin von Degenfeld „je preuzeo dužnost da brani položaj Sv. Vid, gdje je bio započeo, ali nije dovršio, gradnju tvrđave, poslije nazvanu Barun..²²⁰ Položaj Vid, tj. brdo Vidakuša s kojeg se nadzirala dolina, bilo je prikladno mjesto za izgradnju tvrđave koja bi bila u službi obrane grada. Iz izvora saznajemo kako su šibenski branitelji tijekom Kandijskog rata s tvrđave sv. Ivana i tvrđave Barone imali cijelu dolinu na vidiku te je na taj način neprijatelj bio spriječen da je zauzme.²²¹

Tvrđavu je projektirao A. Leni koji je izradio i nacrt za tvrđavu sv. Ivana, obje tvrđave slične su tlocrtne forme no svaka od njih prilagođena je terenu na kojem se gradila. Tvrđava je izgrađena na brzinu u vrlo napetom razdoblju u šibenskoj povijesti, radove na tvrđavi vodio je barun Degenfeld. Tijekom vremena nadograđivana je i ojačavana kako bi se prilagodila novim potrebama obrane te je primjer suvremene vojne građevine sredine 17. stoljeća. Građena je s *terrapienom*, tj. zemljanim nasipom iza vanjskih zidova tvrđave čija je zadaća bila spriječiti topovske granate da probiju zidove.²²² Tvrđava ima oblik zvijezde, na sjevernoj strani nalazila su se dva polubastiona koja oblikuju lijevak dok se na zapadnoj strani nalazio ulaz na tvrđavu. Na višoj kvoti, između tvrđave Barone i tvrđave sv. Ivana, nalazila se palisada koja je štitila komunikaciju između njih.²²³

Tvrđava je građena na dva nivoa terena kojima se nacrt prilagodio. Prema sjeveru, odnosno na višem terenu, bili su smješteni topovski otvori i nalazila se artiljerija. Prema jugu, na nižem terenu, izgrađeni su objekti za smještaj posade i čuvanje baruta i oružja.²²⁴ Tvrđava Barone, kao i tvrđava sv. Ivana, odigrala je ključnu ulogu u obrani Šibenika od Osmanlija za vrijeme Kandijskog rata. Za vrijeme trajanja rata tvrđava je više puta napadana i oštećena, a nakon povlačenja Osmanske vojske šteta je brzo sanirana.

²²⁰ Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji, 98.

²²¹ Isto, 99.

²²² Ćuzela, Šibenski fortifikacijski sustav, 99.

²²³ Isto, 100.

²²⁴ Isto, 100.

Nakon najveće opasnosti 1647. kada su Osmanlije došle nadomak tvrđavi sv. Ivana, tvrđava Barone dodatno je ojačana kako bi se spriječio mogući napad u budućnosti. Da je tvrđava dodatno ojačana i osigurana svjedoči nam generalni providur za Dalmaciju i Albaniju Antonio Bernardo na natpisu koji se u prošlosti nalazio iznad ulaza u tvrđavu. Bernardo je utvrdio i modernizirao tvrđavu, a radovi završavaju 1659. kako je i naznačeno na kamenom natpisu iznad ulaznih vrata.

*VALIDISSIMUS HOC IN HOSTES
MUNIMENTUM AMPLIUS TUTIUSQUE
REDDERE SEDULO CURAVIT
PRAESTANTISSIMUS PROVINCIAE PRAESES
ANTON. BERNARD. D. MARCI PROCUR.
ANNO SALUTIS MDCLIX
BELLI VERO XV²²⁵*

Pri završetku mandata providura Bernarda tvrđava Barone do kraja je rekonstruirana o čemu svjedoče i rezultati arheoloških i konzervatorskih istraživanja te Coronellijev grafički prikaz iz 1688.²²⁶ Rekonstrukciju u doba navedenog providura dokazuje obrambeni zid sa šetnicom, presječen kako bi se postavio novi ulaz na tvrđavu koji se proteže od sjeverozapadne kurtine. Navedena rekonstrukcija zasigurno se odnosi na gradnju dva sjeveroistočna polubastiona koji čine obrambena klijesta tvrđave.²²⁷ Nadalje, rezultati istraživanja potvrdili su postojanje starije faze tvrđave Barone čiji je izgled bio bitno drugačiji od današnjeg. Pronađena prva faza tvrđave je tlocrtom i vatrenom moći manja te nije imala sve elemente bastionske gradnje. Ulaz u tvrđavu vodio je kroz vrata sa zavojitim tunelom pomoću kojeg se, preko kamenitih stepenica, dolazilo na donju razinu tvrđave. Na tom dijelu nalazili su se razni objekti poput barutane i vojničkih baraka. Eskarpa obrambenog bedema sjeverozapadne kurtine pokazuje nekadašnju poziciju vrata. Pravu visinu samih vrata, koja su dijelom ulazila u grudobran, teško je otkriti zbog uklanjanja zemljanih grudobrana na tvrđavi tijekom dva svjetska rata.

Tvrđava Barone izgradila se u velikoj žurbi kao druga najvažnija (uz tvrđavu sv. Ivana) obrambena točka, koja je prvenstveno štitila položaj sv. Ivana, te je odigrala značajnu ulogu u obrani grada Šibenika u ratu protiv Osmanlija.

²²⁵ Arheološka i konzervatorska istraživanja, 1.

²²⁶ Vidi grafički prikaz 10 u dodatku.

²²⁷ Arheološka i konzervatorska istraživanja, 1.

6. ULOGA ŠIBENSKIH TVRĐAVA U KANDIJSKOM RATU

Mletačka Republika i Osmansko carstvo tijekom tri stoljeća vodili su nekoliko ratova, jedan od najznačajnijih svakako je bio Kandijski rat (1645. - 1669.) koji je ujedno bio najduži i najteži te je ugrozio opstanak svih gradova Mletačke Dalmacije. Osmanska vojska je na kraju rata dobila Kretu i sam rat, no Mlečani su uspjeli odbiti Osmanlije od istočne jadranske obale. Republika je povratila neke, u prijašnjim ratovima, izgubljene krajeve te je čak i proširila svoj teritorij u Dalmaciji.²²⁸

Mlečani su uglavnom ratovali na dvije fronte: od Dardanela do Krete i u Dalmaciji.²²⁹ Iz brojnih izvještaja mletačkoj vladi o stanju utvrđenja dalmatinskih gradova možemo vidjeti kako su utvrde uglavnom bile zapuštene, oružja i municije je bilo malo, a izvjestitelji su upozoravali vlast kako će ti gradovi pri prvom neprijateljskom naletu prvi pasti.²³⁰ Najuspješnije mletačko oružje u borbi protiv Osmanlija u Kandijskom ratu svakako je bilo stoljetno nastojanje dalmatinskog stanovništva da se oslobode Osmanlija i otjeraju ih iz svojih krajeva.²³¹ Krajem 1646. obranu Dalmacije vodio je general Leonardo Foscolo.²³² Dalmatinski gradovi su u prošlosti bili periferna meta, no situacija se promijenila za vrijeme Kandijskog rata i napada jake osmanske vojske.

Osmanska ofenziva u Dalmaciji započela je 1646. kada je Bosanski paša provalio u sjevernu Dalmaciju i osvojio Novigrad odakle je vojska krenula prema Zadru i Šibeniku.²³³ Opsada Šibenika u ljeto 1647. bila je jedan od najvećih osmanskih pothvata u Dalmaciji za vrijeme rata. Osmanska vojska koja je brojila 30 - 40 000 vojnika na čelu s Tekijeli-pašom napala je Šibenik i topovima tukla gradske tvrđave koje su se istovremeno s ratnim zbivanjima utvrdile i dodatno nadogradile.²³⁴

²²⁸ Grubišić, Šibenik kroz stoljeća, 106.

²²⁹ Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji, 9.

²³⁰ Isto, 10.

²³¹ Isto, 11.

²³² Grubišić, Šibenik kroz stoljeća, 98.

²³³ Isto, 97.

²³⁴ Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji, 14.

Kao jedan od svjedoka rata, dr. Frano Divnić²³⁵ opsežno je opisao ratna zbivanja Šibenika i okolice pri čemu se morao poslužiti izvještajima, iskazima ili pričanjima svjedoka. Velik udio u knjizi imao je i njegov brat Danijel Divnić, također svjedok i sudionik Kandijskog rata. Divnić je detaljno opisao dvije najznačajnije bitke za Šibenik.

Prva bitka, 1646., započela je osmanskim osvajanjem Novigrada koje je izazvalo strah u Šibeniku, posebice zbog neutvrđenog brežuljka sv. Ivana za koji su podnijeli brojne molbe za izgradnju utvrđenja. Dolaskom inženjera fra Antuna Lenija započinje utvrđivanje brežuljka, napravljen je mali kaštel zvjezdastog obila od suhozida oko istoimene crkve koja se nalazila na vrhu koji nadvisuje grad.²³⁶ Kaštel nije bio dovoljan za uspješnu obranu od moćnog neprijatelja stoga su se u Zadar poslala četiri poslanika kako bi generalu istakli potrebu utvrđivanja spomenutog brežuljka zahtijevajući i posadu potrebnu za obranu.

General Foscolo s Vijećem nije uslišao molbe Šibenčana, no kako bi smirio građane povećao je garnizon u tvrđavi sv. Nikole gdje je za glavnog nadzornika oružja imenovao Massimiliana d'Erbestaina.²³⁷ U grad je došla "razna oprema i ratne potrepštine, tri stotine pješaka plaćenika iz sjevernih zemalja iz pukovnije pukovnika Essera, guverner Marković sa svojom četom pješaka, Hrvata i Albanaca, nekoliko inženjera i petardiera."²³⁸ Građani su srušili staru tvrđavu Vrpolje kako bi spriječili njezino korištenje od strane Osmanlija. Ubrzo nakon rušenje potonje tvrđave, Šibenčani su se sastali s inženjerima u Vijeću te su providuru iznijeli bezuvjetni prijedlog o gradnji toliko željene tvrđave na sv. Ivanu. Napomenuli su kako žele započeti s gradnjom tvrđave na račun grada, prema nacrtu inženjera Lenija. Vijeće nije dalo svoj pristanak, no nije ih niti spriječilo u realizaciji tvrđave. Početkom kolovoza 1646. Šibenčani su započeli s izgradnjom tvrđave, izgradnja je napredovala vrlo brzo te je tvrđava već nakon dva mjeseca bila spremna za obranu. Iz tog vremena poznat je govor baruna Degenfelda o obrani grada: "Valja znati da se obrana grada sastoji jedino u presretanju neprijatelja u ravnici, u sprječavanju napredovanja, ometanju kopanja njegovih rovova i postaja baterija. Za izlijetanje iz tvrđave valja izabrati dobar odred ljudi."²³⁹

²³⁵ Dr. Frano Divnić dolazi iz stare šibenske obitelji istaknutih ličnosti. Rođen je u Šibeniku 22.10. 1607. godine, a umro 17.2. 1672. godine. Živi i djeluje u Šibeniku gdje svjedoči o Kandijskom ratu i obrani grada u najznačajnijim bitkama 1646. i 1647.godine. Niže činjenice i događaje, nedostatak historiografske metode očituje se u pomanjkanju zaključaka i komentara u vezi ratnih događanja.

²³⁶ Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji, 85.

²³⁷ Isto, 85.

²³⁸ Isto, 85.

²³⁹ Isto, 89.

Nadalje, barun je upozorio na značaj šibenskog kanala u obrani grada: "*Također bi bilo veoma uputno poslati tamo inženjere s nekim iskusnim vojskovođom zbog pravovremenog upoznavanja prije spomenutog tjesnaca u kanalu i pogledati dopušta li položaj izgradnju kakve utvrde. Jer ako bi neprijatelj njime zagospodario, Šibenik bi bio izgubljen bez borbe, samo zbog nestašice živeža i ostalih potrebnih stvari.*"²⁴⁰

Naglasio je kako je važno obraniti Šibenik zbog njegove strateške važnosti te da general Foscolo treba poslati pomoć gradu i tvrđavi sv. Nikole koja stoji na ulazu u grad i koja će odigrati važnu ulogu u slučaju osmanskog napada na kanal. General Foscolo je u grad je poslao tisuću pješaka, oficira i inženjera.²⁴¹

Za vrijeme bitke za Šibenik 1646. istakla su se dva vojna lica. Barun Degenfeld branio je položaj sv. Vid gdje je započeo s gradnjom tvrđave Barone te grof Scoto koji je branio položaj sv. Ivana gdje je dovršena tvrđava sa zemljanim prsobranima i ogradama od kolja spremna za obranu.²⁴² Na tvrđavi sv. Ivana izgradila se tenalja od suhozida kako bi se dobio pregledniji pogled na dolinu te je tako tvrđava s drugom tvrđavom Barone nadzirala cijelu dolinu. Nadzorom nad dolinom neprijatelj je spriječen da zauzme dolinu koja je u ranijim razdobljima bila van domašaja obrane. Osim baruna Degenfelda i grofa Scota u obrani grada sudjelovali su i general Grgur Detrico na čelu stare utvrde, barun d'Erbestain u predgradu na obali, Paris Maria Crassia u Crnici te brojni građani pod svojim zapovjednicima.²⁴³

Početkom listopada Osmanlije su započele s puškarenjem. Sredinom mjeseca neprijateljska vojska se opasno približila brdu sv. Ivana, dio Osmanlija krenuo je prema istoku pokraj brežuljka Mali Kamenar gdje su ih Šibenčani odbili. Cilj Osmanlija bio je napad i osvajanje tvrđave sv. Ivana kao jedne od strateških najznačajnijih točaka Šibenika. U tu svrhu veći dio osmanske vojske pod vodstvom ličkog sandžaka Halil-bega od Vrane na zapadnoj strani krenuo je u osvajanje brda Križić odakle su namjeravali topovima gađati tvrđavu sv. Ivana.²⁴⁴ Na tvrđavu sv. Ivana poslalo se pojačanje, dok je nekoliko četa mušketara nakon duge borbe istjeralo neprijateljsku vojsku s brda Križić. Halil-beg se iznenada povukao i vratio u Drniš gdje je dobio obavijest od vezira iz Budima kako mu je ovaj poslao pojačanje armiji.²⁴⁵

²⁴⁰ Isto, 89.

²⁴¹ Isto, 90.

²⁴² Isto, 98.

²⁴³ Isto, 99.

²⁴⁴ Isto, 100.

²⁴⁵ Isto, 101.

Za vrijeme bitke za Šibenik 1646. general Foscolo uvidio je važnost tvrđave sv. Ivana za obranu grada od Osmanlija. Iako mala, tvrđava se pokazala uspješnom za obranu. Nakon povlačenja osmanske vojske u Drniš, general je sazvao vijeće vojskovođa i inženjera koji su se usuglasili kako je malenu tvrđavu sv. Ivana potrebno povećati kako bi se što uspješnije obranila od snažnih neprijatelja.²⁴⁶ Položaj brda bio je opkoljen strminama i kao takav nije bio dovoljno prostran za gradnju nove tvrđave, stoga se na postojećoj tvrđavi izgradila tenalja na nižem položaju kao čelo. Nacrt je donio Leni, a tenalja je trebala pružiti dvostruku obranu od neprijatelja.

Nacrt je prihvaćen te se izgradila nova tenalja nazvana po grofu Scotu koji je predložio da se proširi prema zapadu i produži prema sjeveru okrećući pročelje prema njegovim tenaljama kako bokovi ne bi bili izloženi neprijateljskim topovima.²⁴⁷ Scoto je naglašavao kako bi se navedenim promjenama dobilo "dovoljno prostora za rukovanje oružjem za obranu, za postavljanje jedne baterije u sredini kortine, a u slučaju nužde i za povlačenje."²⁴⁸ Nacrt je napravio Danijel Divnić, a Senat je odobrio te je ubrzo započela nadogradnja tvrđave. Nakon sanacije oštećenja, inženjer Namur napravio je jedan polumjesec zbog čega kameniti položaj obuhvaća i nekoliko zemljanih nasipa izvan donjeg obrambenog zida koji je kasnije djelomično izmijenjen.

Najveći dio brda sv. Ivana zauzimala je crkva i skladišta municije te je ostalo jako malo mjesta za smještaj vojnika, a cisterna nije mogla primati vodu. Grof Scoto predložio je da se „*...otraga prema gradu doda jedna prostrana platforma, koja će zbog velikog nagiba biti mnogo niža od tvrđave, pa zato neka se u njezinim temeljima napravi cisterna koja bi sakupljala svu vodu što bi padala na prsobrane tvrđave, na falsabrage i druge okolne površine; na njoj da se sagrade skladišta municije, a na trećem nivou crkva i stan za upravnika tvrđave (kaštelana)*“.²⁴⁹ Platforma se nije izgradila. U studenom, general Foscolo je naredio dodatno pojačavanje tvrđave sv. Ivana prema netom opisanom nacrtu grofa Scota, a građani su mu bili zahvalni za sve što je učinio za grad.²⁵⁰

²⁴⁶ Isto, 101.

²⁴⁷ Isto.

²⁴⁸ Isto, 102.

²⁴⁹ Isto.

²⁵⁰ Isto, 103.

Druga velika bitka za Šibenik započela je u kolovozu 1647. kada su Osmanlije na čelu s Tekijelijem Huseinom krenule u napad na Šibenik. „Dotle je barun marljivo nastojao naoružati ne samo grad, nego i vanjske položaje i obrambene linije, hrabro pripremajući grad za obranu.“²⁵¹ Tekijeli je uskoro obišao grad te se upoznao sa samim položajem grada, a s vojskom se smjestio u sigurnije mjesto u dolini Dubrave i Zastinja odakle je planirao napad na grad.²⁵² Već sljedeće noći Osmanlije su postavile bateriju na sjevernoj strani doline sv. Ivana te su u zoru, s obronka brda Plišivac oko 500 koraka udaljenom od tvrđave sv. Ivana, započeli topom tući tvrđavu.²⁵³ Šibenčani su uzvratili udarac bateriji te uništili osmanski top, no *„kako je u tvrđavi bila samo laka artiljerija koja je slabo koristila braniteljima, dopremili su u nju jednu kolubrinu kalibra četrnaest, a u susjedni rov prema istoku jedan top kalibra 20 i jedan veliki šagar kalibra 12, koji su topovi poslije vrlo dobro poslužili za uznemiravanje neprijatelja i ometanje njegovih baterija.“*²⁵⁴

Ubrzo nakon toga Osmanlije su umjesto uništenog topa, postavile dva nova i podigle drugu bateriju na brdu Vlaška koja je, za razliku od prve, bila još bliže tvrđavi sv. Ivana. Dana 26. kolovoza, objema baterijama su gađali bastion Malipietro te su falkonetima istjerali vojnike iz tanalje tvrđave, no bez uspjeha. Idućeg dana prvoj bateriji su dodali još dva topa čime su pojačali napad u kojem je ubijen zapovjednik Gamba.²⁵⁵ Difnik napominje kako su Osmanlije istovremeno napadale više linija obrane kako bi osvojili tanalju i nekoliko položaja u blizinu tvrđave gdje bi postavili još jednu bateriju. Iako Osmanlije, unatoč velikom trudu, nisu osvojili tanalju, ipak su zauzeli brdo Križić gdje su postavili treću bateriju. Treća baterija imala je samo jedan top s kojim su Osmanlije većinom srušili gradske kuće. U to vrijeme Šibenčanima je došla pomoć; iz Splita je stigao generalni providur Dalmacije Contarini sa svojom galijom, četiri naoružana broda i dvije stotine pješaka dok je iz Zadra došlo sto dvadeset njemačkih pješaka. Contarini je preuzeo vrhovno zapovjedništvo nad vojskom i obranom grada.²⁵⁶

Tekijeli je ubrzo shvatio kako je preduvjet osvajanja Šibenika zauzimanje tvrđava sv. Ivana i Barone. Osvajanje tvrđave sv. Ivana ne može započeti prije osvajanja spomenute tanalje s koje bi Osmanlije mogli direktno napasti tvrđavu, a prije osvajanja tvrđave Barone treba

²⁵¹ Isto, 143.

²⁵² Isto, 144.

²⁵³ Isto.

²⁵⁴ Isto.

²⁵⁵ Isto, 145.

²⁵⁶ Isto, 146.

zauzeti brežuljak Oglavno kojega Šibenčani dobro čuvaju od samog početka osmanskih napada. Osmanlije su pokušavale zauzeti Oglavno koje je kapetan Girolamo Grunerit uspješno obranio i prisilio neprijatelje na povlačenje uz velike gubitke. Istovremeno s napadom na brežuljak Oglavno, Osmanlije su napale i tanalju u kojoj se nalazilo četrdeset vojnika kapetana Giovanija Battiste Begne i dvije kumpanije Hrvata i Albanaca.²⁵⁷

Osmanlije su ubrzo zauzele tanalju čiji je gubitak uznemirio građane i vojsku koji su itekako bili svjesni opasnosti koja bi zaprijetila ako bi Osmanlije postavile topove na novoosvojeni položaj i krenule tući tvrđavu sv. Ivana. U to vrijeme, iz Zadra u Šibenik, došao je pop Sorićma s nekoliko stotina Vlaha i nekoliko seljana sa zadarskog područja te im je barun naložio da napadnu Osmanlije i istjeraju ih s čela tanalje.²⁵⁸ Napad na Osmanlije završio je neuspjehom te su neprijatelji, čvrsto braneći svoj položaj, i dalje ostali na tanalji. General Foscolo Šibenčanima je poslao vojnike pod zapovjedništvom markiza delle Caselle, s hranom, artiljerijom i municijom.²⁵⁹ Uvidjevši kako opsada Šibenika traje više od očekivanog, velik broj Osmanlija je napustio tabor i vratio se kućama. Tekijeli je doveo preostale feudalce, posebno age i starješine iz Solina, kako bi povećao svoju vojsku. Osmanlije su i dalje tukle tvrđavu sv. Ivana, na bateriju Plišivac su dodale još jedan top na što su branitelji uspješno uzvratili protubaterijom koja je svladala njihova dva topa.²⁶⁰

U neprijateljskim taborima nalazili su se Vlasi kao mletačke uhode koji su izvještavali branitelje o daljnjim planovima Osmanlija. Jedan od uhoda savjetovao je braniteljima da napadnu Osmanlije na određenom loše čuvanom položaju. Contarini je vijećao o tome s barunom i vojskovođama, predložena su tri mišljenja: napad na neprijatelja gdje i kako savjetuje uhoda, oduzimanje topa najbliže baterije i povratak izgubljenog čela tanalje²⁶¹. Konačno je odlučeno da se pokuša vratiti izgubljeno čelo tanalje, a da u isto vrijeme Vlasi onesposobe top baterije na Križiću. U skladu s potonjom odlukom, Šibenčani su pokušali osvojiti izgubljenu tanalju i tako potisnuti neprijateljsku vojsku. Vojnici na čelu sa Sottovijjinim višim narednikom i pukovnikom Brittonom napali su čelo tanalje, a pukovnik je sa svojim ljudima otišao na čelo tanalje i silovito napao Osmanlije.

²⁵⁷ Isto, 147.

²⁵⁸ Isto, 148.

²⁵⁹ Isto.

²⁶⁰ Isto, 149.

²⁶¹ Isto.

Osmanlijama je došlo pojačanje te su se uspješno obranili dok su Vlasi neuspješno napadali bateriju na Križiću. Osmanlije su nastavile gađati tvrđavu sv. Ivana sa sve četiri baterije, a branitelji su istovremeno u tvrđavu dopremili još jednu kolubrinu kojom se nanosila velika šteta osmanskim koševima i pojačao se položaj većim brojem ljudi.²⁶²

Osmanlije su nastavile žestoko tući tvrđavu te su „... *načinili veliki otvor na bedemu Contarini i u kortini (okrenutoj prema) tanalji, gdje je već bio procjep dovoljan da se može popeti u tvrđavu, dok su neprijatelji motrili naše čak i noću pucanjem sa čela tanalje i povremenim hicima s baterija onemogućavali popravak otvora*“.²⁶³ Branitelji, zabrinuti za sudbinu grada, vijećali su kako najbolje obraniti strateški važnu tvrđavu sv. Ivana. Izglasano je kako svim snagama treba braniti tvrđavu i dobiti na vremenu dok gradu ne stigne pojačanje. Sukladno s tim, započinje se s jačanjem tvrđave snažnijim garnizonom. Posebno se istaknuo inženjer Giovanni di Namur koji je nastojalo ukloniti pukotinu sedrastim kamenom te popraviti najveće otvore u bedemu i kortini naredivši podizanje zaštitnog zida za povlačenje.²⁶⁴

Dana 8. rujna paša Tekelija naredio je dovlačenje ljestava i vreća na pročelje tanalje kako bi se pripremio za novi pokušaj osvajanja tvrđave sv. Ivana.²⁶⁵ Branitelji su, preko uhode, na vrijeme obaviješteni o namjenama Osmanlija te su proveli protumjere kako bi spremno dočekali Osmanlije. Istoga dana navečer, u jednoj od najžešćih noći koju Šibenčani proživljavaju, Osmanlije su žestoko napale sve obrambene linije i vanjska utvrđenja. Bila je to jedna od najkrvavijih bitaka u povijesti Šibenika, obilježena velikim brojem žrtava s jedne i druge strane. Paša Tekijeli se osobno s najodabranijim vojnicima primaknuo tanalji te ih poticao na juriš, ubrzo su zauzeli procjep, no naišli su i na herojski otpor branitelja tvrđave. Istovremeno, u dolini Poljica, osmanska vojska se žestoko obračunavala sa šibenskim braniteljima, napadalo se granatama, trombonima i drugim vatrenim oružjem.²⁶⁶ Najžešća bitka vodila se oko tvrđave sv. Ivana, u čijim je rukama bila sudbina grada. Barun Degenfeld, koji se zalagao za aktivniju obrambenu strategiju, s odabranim vojnicima osobno je otišao braniti ovu stratešku važnu tvrđavu na kojoj je bilo sklonjeno najviše ratne opreme.²⁶⁷ Nakon šest sati teške borbe i čvrstog otpora branitelja tvrđave, Osmanlije su prekinule napad i povukle se.

²⁶² Isto, 151.

²⁶³ Isto, 152.

²⁶⁴ Isto.

²⁶⁵ Isto, 153.

²⁶⁶ Isto, 154.

²⁶⁷ Madunić, „Defensiones Dalmatiae,“ 81.

Čitav grad, s barunom i braniteljima tvrđave sv. Ivana, zahvaljivao je Bogu i slavio pobjednu nad Osmanlijama.²⁶⁸ Sutradan, u puno manjoj mjeri, borbe su se nastavile. Konačno, 11. rujna u šibensku luku stigao je providur Foscolo s kojim su došle i galije, lađe i naoružani brodovi s mnoštvo manjih lađa. Pridošla pomoć iznenadila je i obeshrabrila Osmanlije koji su se lagano povukli iz okolice grada, ponajprije su napustili čelo tanalje, no Tekijeli je i dalje nastavio tući tvrđavu s dva topa. Napadi na tvrđavu bili su neuspješni, Osmanlije su 16. rujna prekinule opsadu i konačno se povukle i sklonile u Drnišu.²⁶⁹

Za vrijeme Kandijskog rata Šibenik se iz periferne mete pretvorio u glavnu. Gradski fortifikacijski sustav u to vrijeme nije bio dovoljno jak da bi se obranio od moćnog neprijatelja stoga su se izgradile dvije nove tvrđave, tvrđava sv. Ivana i tvrđava Barone. Upravo su one odigrale značajnu ulogu u obrani grada, posebno za vrijeme dviju najvećih bitaka 1646. i 1647. godine. Tvrđava sv. Ivana zbog svojeg povoljnog položaja odredila je sudbinu grada za vrijeme rata te zahvaljujući dobro koordiniranoj suradnji s tvrđavom Barone, obranila grad. Tvrđave su izgrađene u vrlo kratkom roku te su se s vremenom nadograđivale. Unatoč brzoj gradnji pokazale su se dovoljno jakim da obrane Šibenik.

²⁶⁸ Isto, 154.

²⁶⁹ Isto, 157.

7. TVRĐAVE NAKON RANOG NOVOG VIJEKA

Tvrđava sv. Mihovila, kao i druge gradske tvrđave, nakon ratova s Osmanlijama izgubila je svoju prvotnu funkciju obrane grada. Prostor tvrđave sredinom 18. stoljeća pogodila je razorna eksplozija barutane prilikom koje je nastradao cijeli jugozapadni dio tvrđave, te djelomično sjeverni zid. U prvoj polovici 19. stoljeća, 1832., tvrđava je rekonstruirana uslijed upozorenja potpukovnika Giustinianija kako je u izrazito lošem stanju.²⁷⁰ U novije vrijeme proveden je projekt revitalizacije tvrđave koji je započeo 2012. a završio 2014. godine.²⁷¹ U to vrijeme na tvrđavi su izvedeni infrastrukturni radovi tijekom kojih je izgrađena i uređena ljetna pozornica i podzemni dio tvrđave. Na kulama su postavljeni panoramski teleskopi te su izrađene replike srednjovjekovnog oružja i kostima. Uspješnom realizacijom projekta, tvrđava je privukla brojne posjetitelje.

Kada govorimo o današnjem izgledu tvrđave sv. Nikole primjećujemo kako je on gotovo identičan originalu, uz poneke promjene i improvizacije tijekom godina.²⁷² Međutim, tvrđava i dalje slijedi izvorni plan i ideju projektanta Gian Girolomoa. Naravno, doživjela je nekolicinu preinaka na gornjoj i u manjoj mjeri na donjoj razini. Promjene su u manjoj mjeri obuhvatile prostor pod svodovima i u međuprostoru gdje se nalazi ulaz. U torionu tvrđave sačuvano je sedam kazamata s topovskim otvorima, na istoj razini sa zapadne strane sačuvano je još šest kazamata i dva topovska otvora.²⁷³ U 19. stoljeću događaju se najveće promjene na terasi kada se probijaju novi topovski otvori i postavljaju novi topovi. Kasnije, u 20. stoljeću na terasi se gradi semaforska stanica koja je služila za regulaciju prometa u kanalu sv. Ante, a u tu svrhu srušene su neke građevine na tvrđavi.²⁷⁴ U međuratnom razdoblju dogodile su se dodatne intervencije na tvrđavi koje su uključivale probijanje novih topovskih otvora koji su naštetili svodovima. Tijekom druge polovice 20. stoljeća tvrđava počinje polagano propadati zbog gubitka svoje prvotne (obrambene) funkcije. Tek krajem sedamdesetih godina počinju konzervatorski radovi koji spašavaju daljnje propadanje tvrđave. Početkom 21. stoljeća, u medijima su se pojavili napisi o derutnom stanju tvrđave i potrebom za hitnom intervencijom i obnovom, pa čak i kvalitetnom prenamjenom, sve u svrhu očuvanja. Inicijative o prenamjeni

²⁷⁰ Čuzela, Šibenski fortifikacijski sustav, 43.

²⁷¹ Vidi fotografiju 1 u dodatku.

²⁷² Vidi fotografiju 2 u dodatku.

²⁷³ Nadilo, „Utvrde: tvrđava sv. Nikole,“ 750.

²⁷⁴ Čuzela, Šibenski fortifikacijski sustav, 89.

tvrđave postojale su i ranije, no široki spektar prijedloga pokazao je kako društvo i struka dugo nisu vidjeli konačno rješenje za tvrđavu. U posljednje vrijeme ponovno su se počeli izvoditi manji radovi na tvrđavi, prvenstveno u svrhu njenog rekonstruiranja. Na terasi danas ne postoje građevine, njihove ostatke su konzervatori srušili u osamdesetim. Donja razina tvrđave predstavlja najveći problem jer postoji strah od detonacije, stoga grad Šibenik i dalje pronalazi konačno rješenje. Najvažniji zadatak i konačni cilj gradske uprave jest turistička valorizacija prostora tvrđave sv. Nikole. Naime, u današnje vrijeme financijske potpore za održavanje tvrđava sve su slabije i nastoji se vratiti barem jedan dio uloženog novca. Kao jedan od načina turističke valorizacije tvrđave sv. Nikole grad Šibenik odobrio je snimanje globalno popularne televizijske serije *Game of Thrones* u prostorijama donje razine tvrđave. Snimanje serije, osim pozamašnog honorara, tvrđavi je donio i značajno mjesto na turističkoj karti brojnih fanova ovog ogromnog televizijskog projekta.

Krajem razdoblja Prve austrijske uprave Dalmacijom, austrijski inženjerijski časnik Maximilian de Traux izrađuje priručnik za austrijskog nadvojvodu Johanna s opisom i nacrtom pojedinih utvrđenja u Dalmaciji.²⁷⁵ Posebnu pažnju u svojim radovima posvećuje Šibeniku. Opis započinje s tvrđavama sv. Ivana I Barone, važnim gradskim fortifikacijama, i njihovom lošem građevinskom stanju. Piše kako se na objema tvrđavama jedva vide tragovi gradobrana, a ispred hornwerka na tvrđavi sv. Ivana ostaci su pokrivenog puta u revelina.²⁷⁶ De Traux se kritički odnosi prema šibenskim tvrđavama, iznosi kako na svim gradskim tvrđavama nema dovoljno vojnih objekata te niti jedne vrijedne barutane.

Na tvrđavi sv. Ivana barutana je bila u blizini mrtvog kuta centralnog dijela tvrđave. Takve barutane bile su tipični primjerci mletačkog vojnog graditeljstva i vidno su se razlikovale od načina gradnje u doba De Trauxa. Nakon Drugog svjetskog rata na prostoru tvrđave sagrađeno je igralište. Grad Šibenik nedavno je najavio projekt revitalizacije tvrđave sv. Ivana. Revitalizacijskim projektom obnovit će se sjeverni i južni dio tvrđave. Također, obnovit će se i bedemi te će se uvesti turistički sadržaji i atrakcije. Na prostoru tvrđave u planu je i gradnja Edukativnog kampusa opremljenog interaktivnim učionicama.²⁷⁷

²⁷⁵ Glavaš, Pavić, „Tvrđava sv. Ivana u Šibeniku,” 101.

²⁷⁶ Isto, 102.

²⁷⁷ Vidi fotografiju 3 u dodatku.

Tvrđava Barone, s gubitkom funkcije obrane grada do nedavno je bila u izrazito lošem stanju i postupno propadala. Dio kortine prema jugu srušen je i ponovno izgrađen u suhozidu dok je ulaz u tvrđavu na kortini na zapadnoj strani zazidan.²⁷⁸ Svi izvori objekti na tvrđavi poput topovskih otvora su porušeni. Početkom 20. stoljeća tvrđavu i okolni prostor otkupio je grad Šibenik i na platou je sagrađena zgrada od kamena koja je prvo bila meteorološka stanica, a zatim služila u ugostiteljske svrhe. Između dva svjetska rata tvrđava i njezin širi prostor zasađeni su borovima koji su razorili njene zidove i pokrili prostor ispred nje. Tijekom zadnjih nekoliko desetljeća, tvrđava je bila vidikovac i izletište za Šibenčane i nekolicinu njihovih gostiju. U zadnjih nekoliko godina, zahvaljujući projektu revitalizacije tvrđava Barone dolazi u središte interesa gradskih vlasti. Projekt je započeo 2014. i sufinanciran je sredstvima iz EU fondova. Cilj projekta je uspostava tvrđave kao prepoznatljivog spomenika kulturne baštine u gradu Šibeniku koji promovira revalorizaciju i revitalizaciju hrvatskih kulturnih dobara. U sklopu projekta tvrđava je obnovljena brojnim infrastrukturnim radovima i opremljena je popratnim turističkim sadržajima poput visokotehnološkog sadržaja u sklopu kojeg je napravljen i povijesni dokumentarac.²⁷⁹

Spomenute obnovljene tvrđave u novije vrijeme doprinose promociji i izgradnji imidža Republike Hrvatske i grada Šibenika kao vrijednih destinacija kulturno-povijesnog turizma. Međutim, valja napomenuti kako su brojne intervencije u strukturu tvrđava ostavile duboki trag i danas gotovo da onemogućuju daljnja istraživanja. Fortifikacijski sustav platio je tako nemalu cijenu turističke valorizacije i revitalizacije.

²⁷⁸ Ćuzela, Šibenski fortifikacijski sustav, 100.

²⁷⁹ Vidi fotografiju 4 u dodatku.

8. ZAKLJUČAK

Šibenski fortifikacijski sustav jedan je od najznačajnijih simbola grada. Odigrao je ključnu ulogu u obrani grada od Osmanlija, posebice za vrijeme dviju najtežih bitaka za grad 1646. i 1647. godine. Tijekom srednjeg vijeka obrana grada Šibenika ležala je u rukama tvrđave sv. Mihovila i gradskih zidina. U ranom novom vijeku ključnu ulogu odigrale su tvrđave sv. Ivana i Barone, posebice za vrijeme Kandijskog rata, dok je morsku stranu grada čuvala tvrđava sv. Nikole.

Fortifikacijski sustav izgrađen je u doba mletačke vlasti nad Šibenikom. U to vrijeme Mletačka Republika je, kako je i opisano u poglavlju *Povijesni okvir*, vodila nekoliko važnih ratova protiv Osmanlija koji su negativno utjecali na društveno-ekonomske prilike u gradu. Za obranu grada u ovom razdoblju vrijedile su isključivo smjernice mletačke vlade. Mletačka Republika u Šibeniku željela je sačuvati svoju vlast, bila je svjesna velikog geografskog značaja Šibenika i ulagala je u obranu grada od sve moćnih Osmanlija koji su prijetili i ostalim mletačkim gradovima u Dalmaciji. Želeći sačuvati Šibenik, Mlečani su vojno i financijski pomagali gradu tijekom mletačko-osmanskih ratova, posebno za vrijeme i nakon Kandijskog rata. Najznačajniji sukob s Osmanlijama svakako je bio Kandijski rat. Upravo je šibenski fortifikacijski sustav odigrao značajnu ulogu za vrijeme Kandijskog rata na području Dalmacije. Na uspješnost fortifikacijskog sustava utjecao je niz faktora od kojih je najvažnija prilagodba tvrđava na novi način ratovanja i nova oružja u ranom novom vijeku što je opisano u poglavlju *Vojna revolucija*. Šibenske tvrđave se tijekom spomenutog razdoblja konstantno nadograđuju i mijenjaju svoje arhitektonske značajke kako bi se prilagodile vatrenom oružju. U tu svrhu gradili su se topovski otvori i barutane, mijenja se vojna taktika, a mletačka vlast koja vlada gradom unajmljivala je cijenjene vojne savjetnike. Upravo su navedene prilagodbe tvrđava i promijenjena taktika obrane utjecale na uspješnu obranu grada od osmanskih napada.

U poglavlju *Fortifikacijski sustav* opisani su dijelovi srednjovjekovnog i ranonovovjekovnog fortifikacijskog sustava. Pomoću analize grafičkih prikaza i sinteze recentnih arheoloških i konzervatorskih istraživanja, opisana je gradnja četiri najznačajnije šibenske tvrđave: sv. Mihovila, sv. Nikole, sv. Ivana i Barone. Šibenske tvrđave se tijekom ranog novog vijeka djelomično ruše, ponovno grade i nadograđuju. Vidljivo je kako tvrđave, kao pravi

fortifikacijski objekti, nikad nisu u potpunosti dovršeni već se konstantno nadograđuju i prilagođavaju novim potrebama i vojnim trendovima. Najznačajnije prilagodbe dogodile su se u ranom novom vijeku, a opisane su u poglavlju *Uloga šibenskih tvrđava u kandijskom ratu*. U navedenom razdoblju gradski fortifikacijski sustav nije bio dovoljno jak da se uspješno obrani od moćnih Osmanlija, stoga, grade se dvije nove tvrđave: tvrđava sv. Ivana i Barone koje su odigrale ključnu ulogu u obrani grada za vrijeme dviju najvećih bitaka 1646. i 1647. godine. Tvrđava sv. Ivana zbog svojeg povoljnog položaja odredila je sudbinu grada za vrijeme rata te zahvaljujući dobro koordiniranoj suradnji s tvrđavom Barone, obranila grad.

Nakon ranog novog vijeka tvrđave su uglavnom izgubile svoju prvotnu funkciju obrane. U poglavlju *Tvrđave nakon ranog novog vijeka* opisan je izgled šibenskih tvrđava nakon prestanka mletačke vlasti. Nakon minimalnih rekonstrukcija za vrijeme francuske i austrijske vlasti tvrđave su dugo vremena bile zapuštene. Međutim, u novije vrijeme koriste se kao dio turističke ponude grada te se sukladno s tim prilagođavaju turističkoj potražnji, posebice gradnjom brojnih ugostiteljskih objekata i organiziranjem različitih događanja. Najočuvanija od njih je tvrđava sv. Nikole koja je danas gotovo u originalnom stanju što je prava rijetkost za fortifikacijski objekt iz ranog novog vijeka. Tvrđave su naoko dobro očuvane, no pojedini dijelovi nisu uspjeli odoljeti zubu vremena te su poprilično uništeni ili nevidljivi, stoga u budućnosti treba provesti niz novih konzervatorskih i arheoloških istraživanja kako bi mogli rekonstruirati cjelokupni tijek povijesti šibenskog fortifikacijskog sustava. U istraživanju tvrđava nailazimo na probleme kod rješavanja kronologije gradnje, nedostatka povijesnih izvora i vanjskih karakteristika tvrđava. Brojna arheološka i konzervatorska istraživanja rasvijetlila su povijesni razvoj šibenskih tvrđava dok je turistička revitalizacija u novije vrijeme potakla brojne infrastrukturne radove koji će otežati buduća istraživanja.

Ipak, buduća arheološka i konzervatorska istraživanja valjalo bi usmjeriti na položaj i razvoj srednjovjekovnog obrambenog zida. Nažalost, veći dio zida je srušen i gotovo je nemoguće provesti detaljna arheološka istraživanja. Osim zidina, potrebno je istražiti i opisati različite slojeve ranonovovjekovnih tvrđava koji danas nedostaju. U istraživanju tvrđave sv. Nikole i njenog izgleda u 16. stoljeću nedostaju grafički prikazi stoga su u radu korišteni prikazi grada Šibenika iz druge polovice 16. stoljeća na kojima se nalazi i tvrđava. U slučaju tvrđave sv. Mihovila, također nedostaju podaci iz novog vijeka. U budućim istraživanjima valjalo bi posjetiti mletački arhiv i istražiti mletačke spise i grafike iz ovog razdoblja i tako rasvijetliti kronologiju nadogradnje vanjskog dijela šibenskog fortifikacijskog sustava.

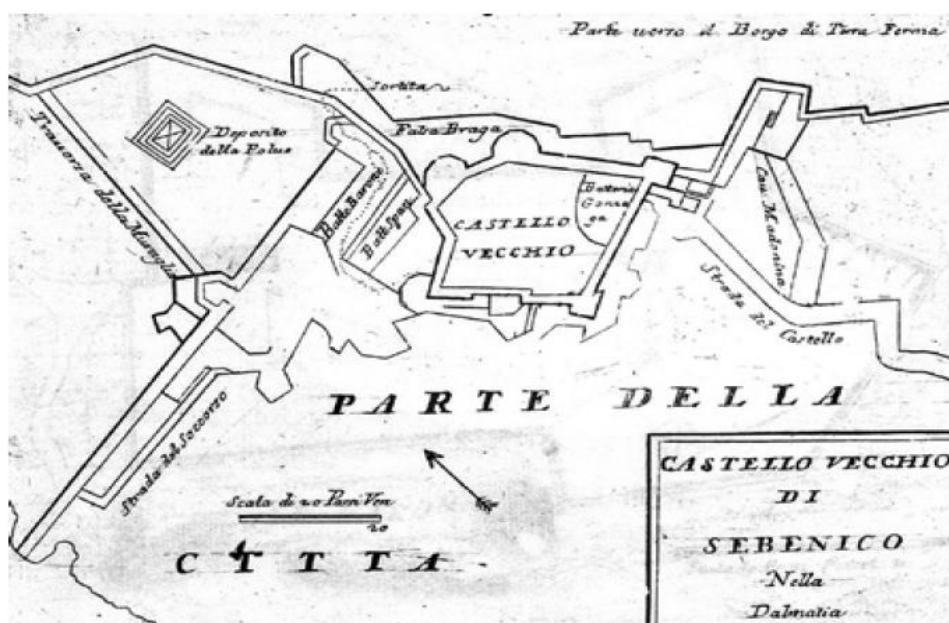
9. DODATAK

9.1 Grafički prikazi

1. Karta šibenskih utvrda Franje Zavora iz 1798. godine s detaljem Kopnenih vrata. Preuzeto iz: Josip Čuzela, Šibenski fortifikacijski sustav (Šibenik: Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“, 2005).

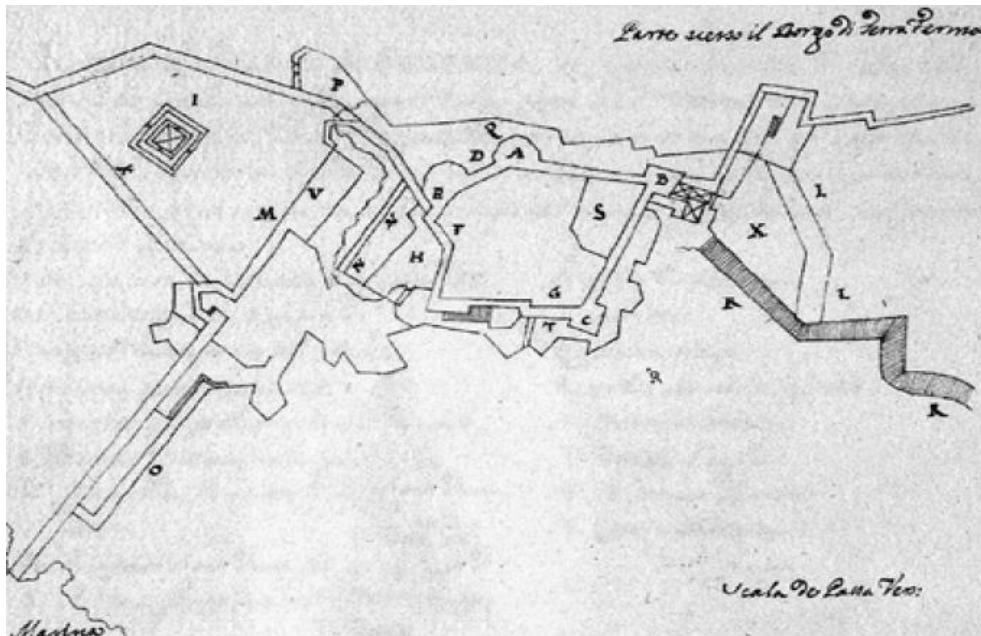

2. Coronellijeva grafika tvrđave sv. Mihovila iz izolarija Mari, Golfi, Isole, Spiagge, Porti, Citta, Fortezze, della Damazia. Preuzeto iz: Ivo Glavaš, „Šibenska tvrđava sv. Mihovila u Kandijском ratu,“ *Portal 6* (2015): 94.

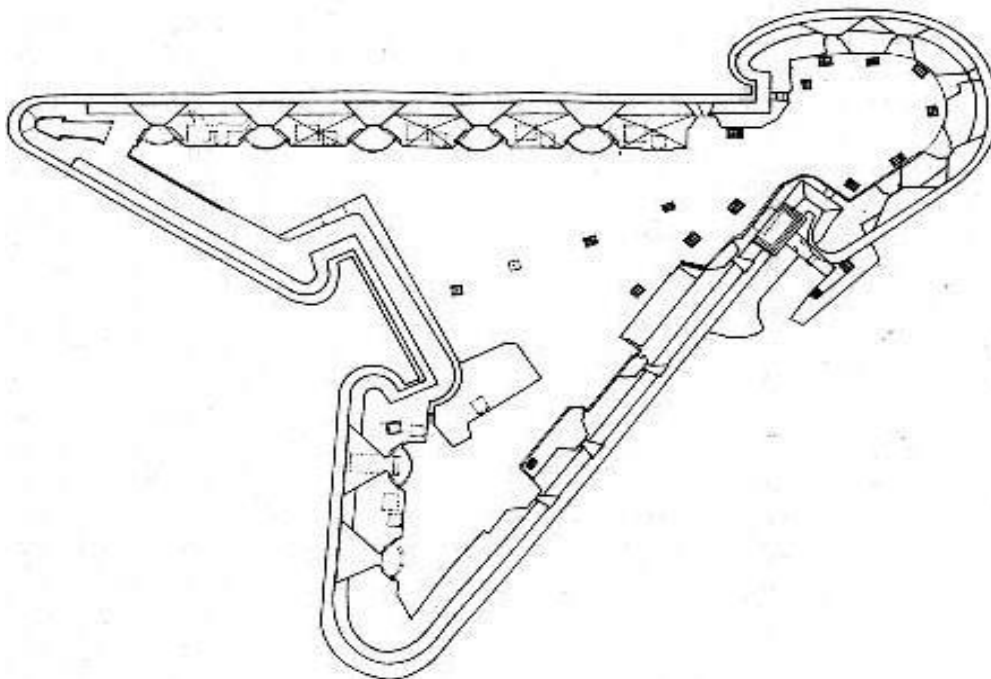
3. Prikaz tvrđave sv. Mihovila u grafičkoj mapi Fortezze della Repubblica di Venezia, sec. XVII–XVIII (preuzeto iz: Biblioteca Nazionale Marciana).

Preuzeto iz: Ivo Glavaš, „Šibenska tvrđava sv. Mihovila u Kandijском ratu,“ *Portal 6* (2015): 94.

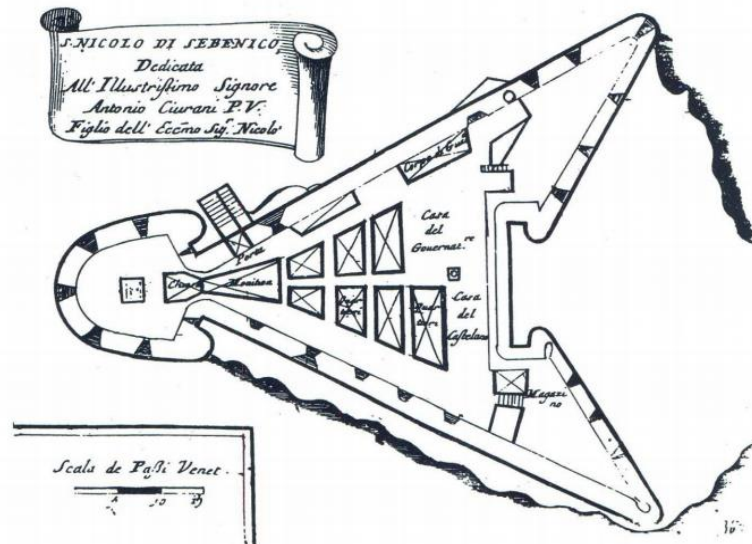
4. Tlocrt terase tvrđave sv. Nikole.

Preuzeto iz: Branko Nadilo, „Utvrdje: tvrđava sv. Nikole ispred ulaza u šibensku luku.“, *Građevinar* 53 (2001): 748.

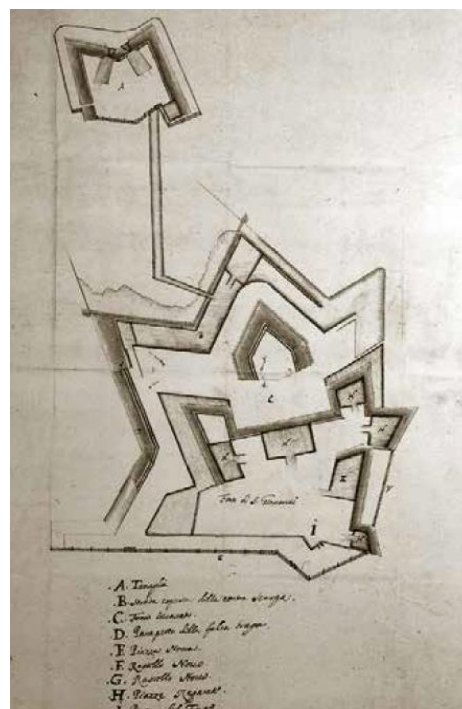
5. V. Coronelli, tlocrt tvrđave sv. Nikole, 1667.

Preuzeto iz: Josip Ćuzela, Šibenski fortifikacijski sustav (Šibenik: Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“, 2005).

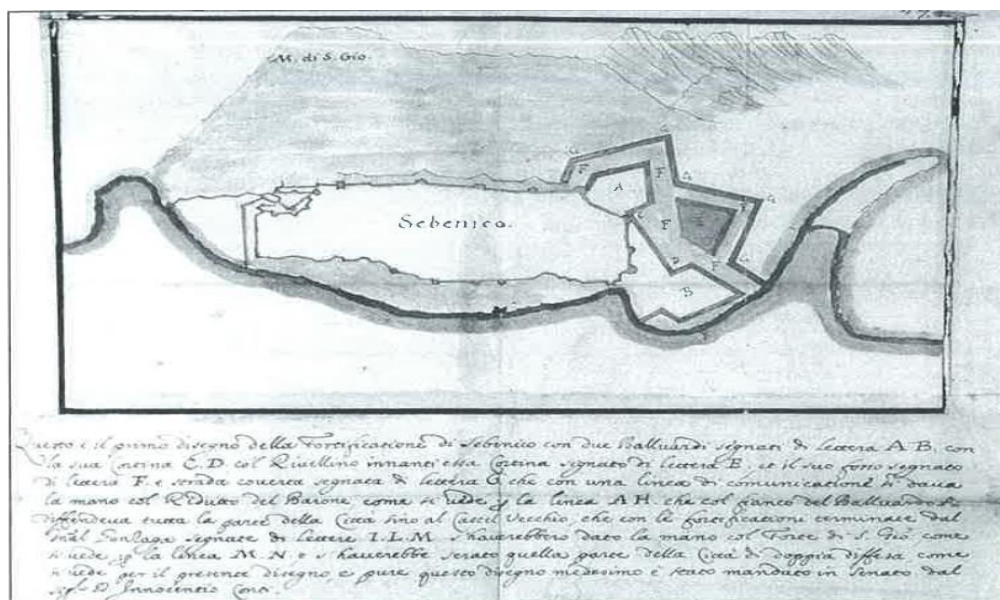
6. Tlocrt tvrđave sv. Ivana, nepoznatog autora iz srpnja 1648. godine.

Preuzeto iz: Andrej Žmegač, Bastioni Jadranske Hrvatske, (Zagreb: Školska knjiga, 2009). 98.

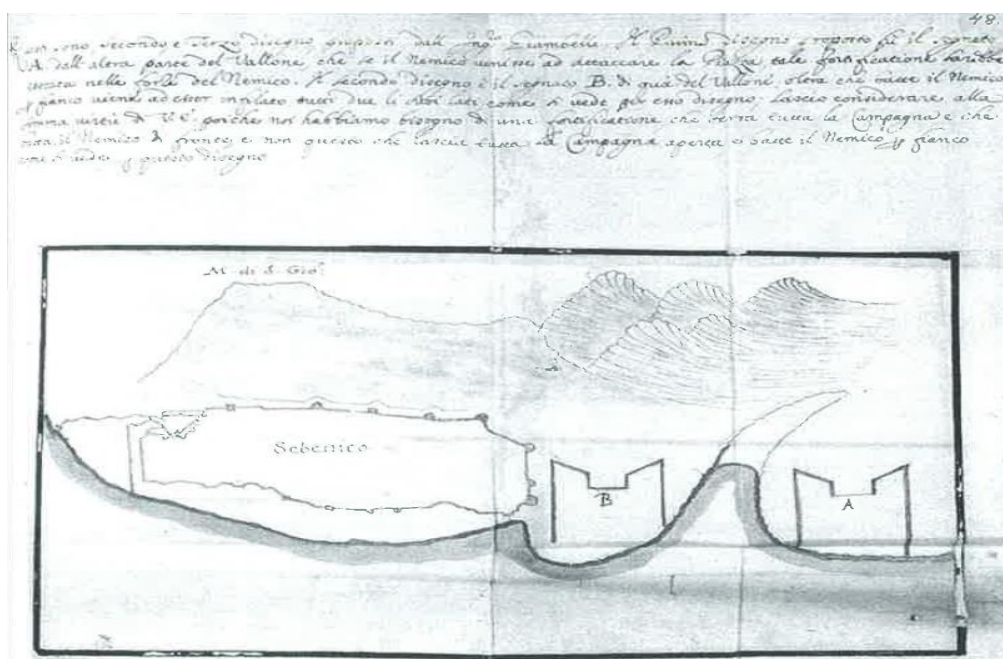
7. Prvi nacrt šibenskog utvrđenja.

Preuzeto iz: *Tvrđavni spisi Onofrija Del Campa: traktati o memorabilije jednoga kondotjera u Dalmaciji u doba Kandijskoga rata*, prir. Miroslav Bertoša, preveo Marino Marini (Rijeka: Državni arhiv u Rijeci, 2003). 65.

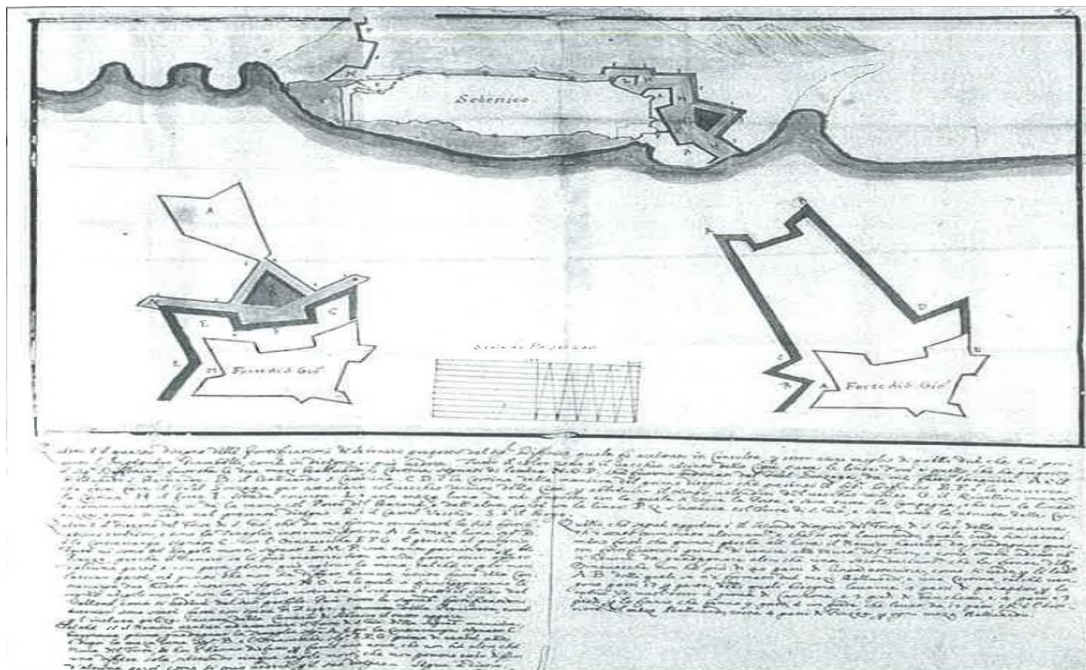
8. Drugi i treći nacrt šibenskih utvrđenja, inženjera Giambellija.

Preuzeto iz: *Tvrđavni spisi Onofrija Del Campa: traktati o memorabilije jednoga kondotjera u Dalmaciji u doba Kandijskoga rata*, prir. Miroslav Bertoša, preveo Marino Marini (Rijeka: Državni arhiv u Rijeci, 2003). 66.

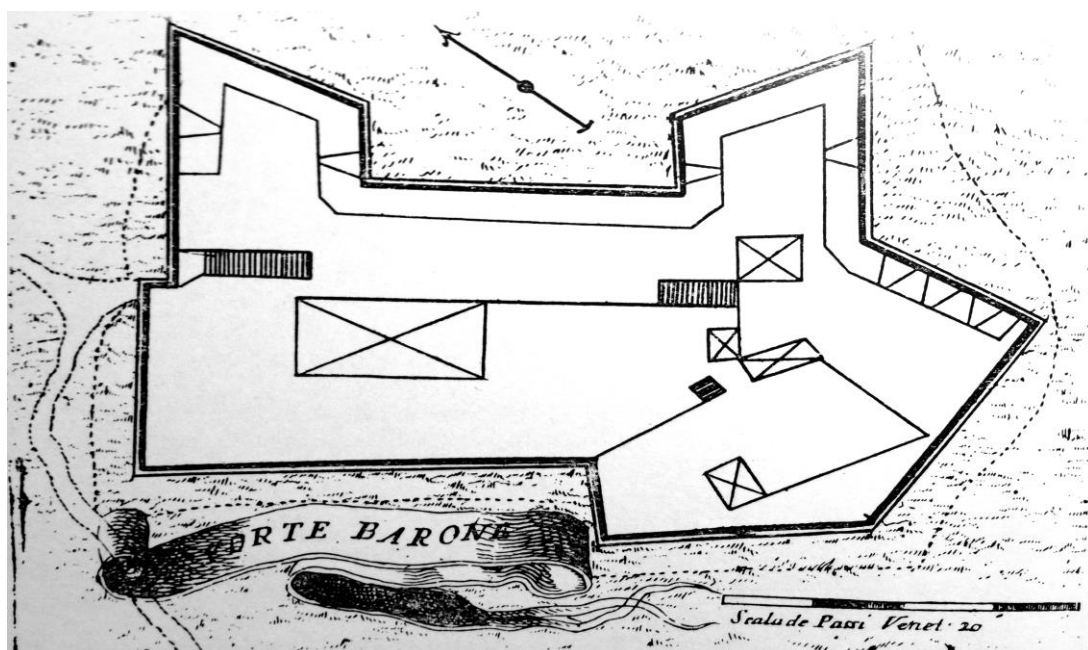
9. Četvrti, Divničev, nacrt šibenskih utvrđenja.

Preuzeto iz: *Tvrđavni spisi Onofrija Del Campa: traktati o memorabilije jednoga kondotjera u Dalmaciji u doba Kandijskoga rata*, prir. Miroslav Bertoša, preveo Marino Marini (Rijeka: Državni arhiv u Rijeci, 2003). 67.

10. V. Coronelli, tlocrt tvrđave Barone, 1688.

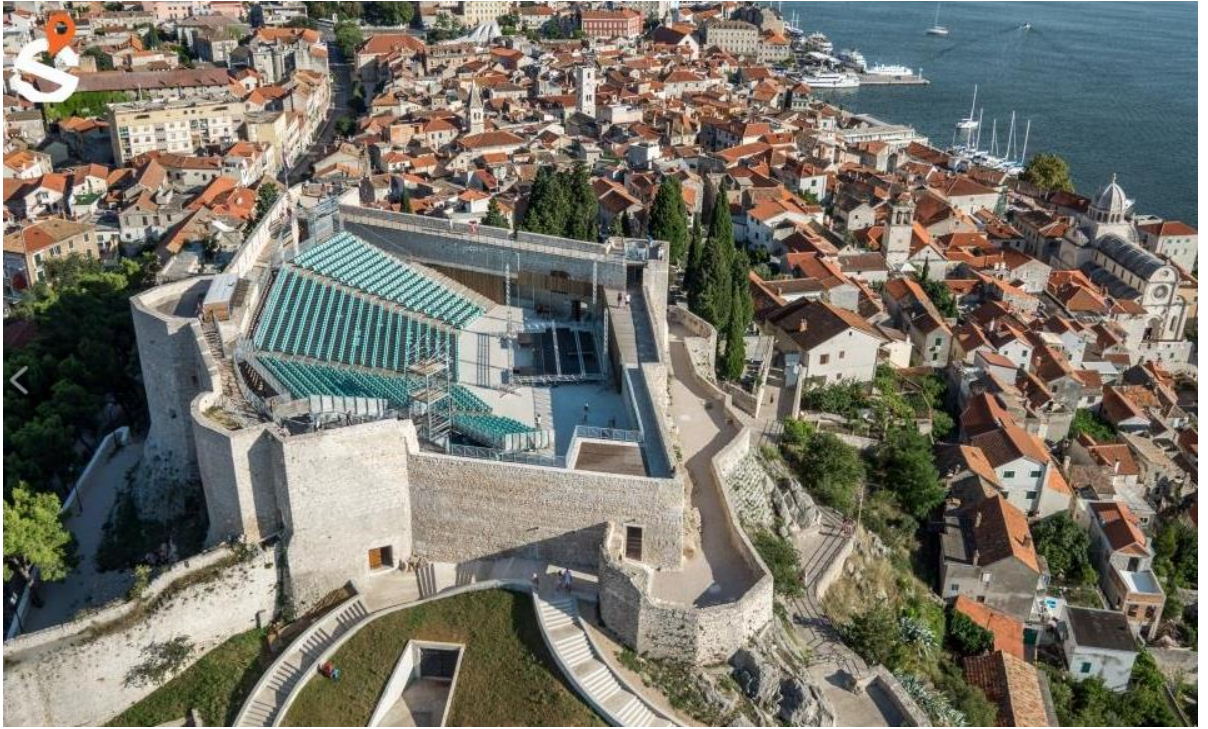
Preuzeto iz: Josip Ćuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav* (Šibenik: Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“, 2005).

9.2 Fotografije

1. Tvrđava sv. Mihovila.

Preuzeto s: <http://tris.com.hr/2015/05/superuho-mijenja-lokaciju-glavnina-programa-seli-na-sibensku-tvrđavu-sv-mihovila/> (12.09.2018.)

2. Tvrđava sv. Nikole.

Preuzeto s: <http://morski.hr/2017/11/16/tvrđava-sv-nikole-u-italiji-potpisam-sporazum-o-medunarodnom-upravljanju-lokacijom/> (12.09.2018.)

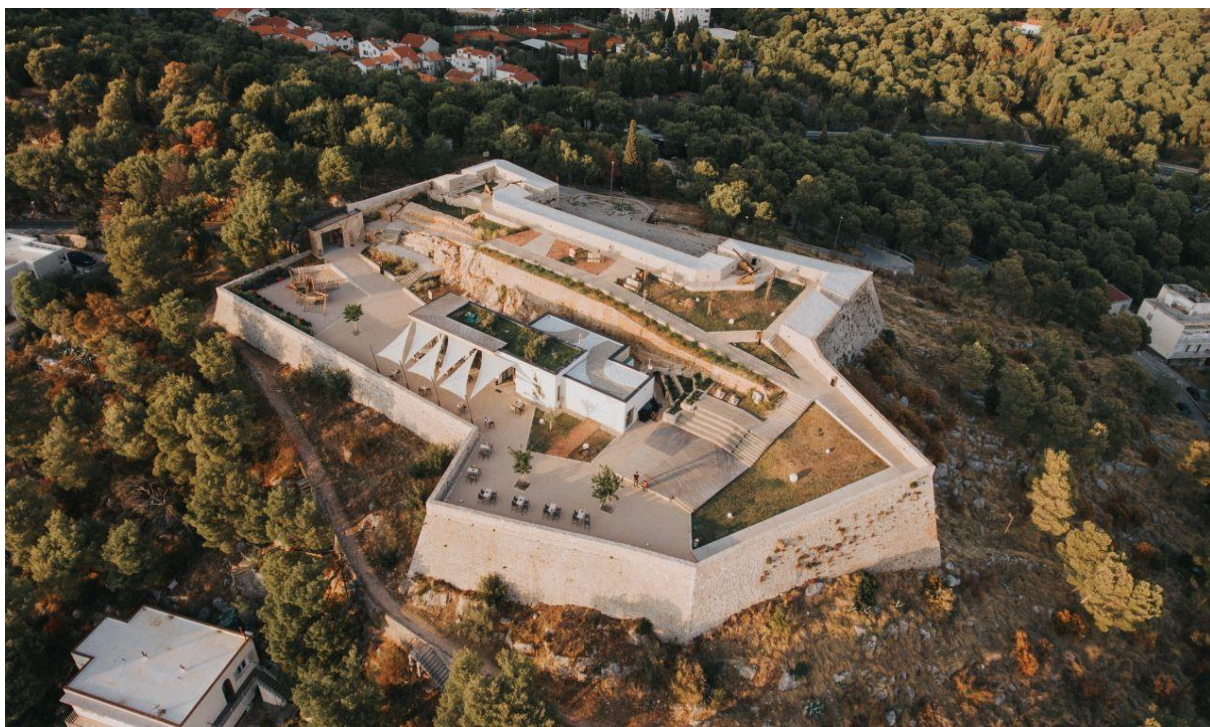
3. Tvrđava sv. Ivana.

Preuzeto s: https://en.wikipedia.org/wiki/St._John%27s_Fortress,_%C5%A0ibenik
(12.09.2018.)

4. Tvrđava Barone.

Preuzeto s: <http://www.barone.hr/> (12.09.2018.)

9.3 POJMOVNIK

Barbakan – istureni (vanjski) dio utvrde koji štiti ulaz; može biti dvostruka kula; barbakan od utvrde najčešće razdvajaju opkop s vodom i pokretni most

Bastion – istaknuti dio bedema, najčešće na spojevima zidova ili zemljanih nasipa; može biti u obliku kule ili platforme koja je često peterokutna

Grudobran - 1. zemljani nasip iznad rova koji štiti vojnike; 2. donji, nerazvedeni dio kruništa

Kazamat – čvrsta nadsvođena prostorija zaštićena od artiljerijske vatre za smještaj ljudstva, opreme i sl. ili uređena za obranu vatrenim oružjem

Kortina – spojeni zid između kula ili bastiona

Palisada – zapreka od zašiljenih stupova zabijenih u zemlju; ograda od kolaca

Parapet - nasip, prsobran, zaklon

Podzid – zid koji služi kao potporanj; najčešće nasipu zemlje, kosini (škarpa) ili na mjestu gdje postoji opasnost od klizišta

Polubastion – prepolovljeni bastion, sastoji se od jednog lica i jednog boka, a najčešće se gradi na kraju utvrde

Poligonalna kula – mnogokutna kula

Puškarnica - otvor s nišom u zidini/kuli koji omogućuje uporabu ručnog vatrenog oružja

Revelin – vanjski dio tvrđave u obliku polumjeseca ili trokuta; nije arhitektonski vezan uz osnovni bedem, a služi za obranu vatrenim oružjem

Rondel – masivna artiljerijska kula kružnog tlocrta namijenjena obrani vatrenim oružjem; obično nije viša od okolnih zidina/kurtine; rondel je mogao biti prenamijenjen u kazamat

Torion – gljivasti oblik bastiona na tvrđavi sv. Nikole (termin je upotrijebio Gian Girolamo Sanmicheli u svom opisu tvrđave)

Tenalja (Tanaja) – objekt izgrađen ispred tvrđave radi njezine obrane

Kula, baterijska – kula namijenjena obrani vatrenim oružjem; najčešće kružnog tlocrta. Naziv dolazi od vojnog izraza baterija koji označava skupinu od više komada artiljerijskog oružja

Preuzeto iz:

- Josip Čuzela, Šibenski fortifikacijski sustav (Šibenik: Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“, 2005).
- Matijaško, Martina. *Pojmovnik utvrdnog graditeljstva s nazivljem na engleskom jeziku*.

10. SAŽETAK

Šibenski fortifikacijski sustav jedan je od najznačajnijih simbola grada za vrijeme borbe protiv Osmanlija u 17. stoljeću. Cilj ovog diplomskog rada bio je istražiti dijelove fortifikacijskog sustava u kasnom srednjem i ranom novom vijeku te odgovoriti na koji način utječu na obranu grada. Šibenik je u navedenom periodu bio pod mletačkom vlašću čije je težište obrane ležalo u očuvanju ključnih interesa Mletačke Republike na Jadranu. Pomoću analize literature i izvora u radu su prikazani povijesni okvir i gradnja šibenskog fortifikacijskog sustava u vremenu različitih političkih, društvenih i ekonomskih odnosa te promjene na tvrđavama sv. Mihovila, sv. Ivana, sv. Nikole i Barone. Metodom komparacije prikazale su se različite faze gradnje tvrđava i njihova prilagodba na novi način ratovanja krajem srednjeg vijeka. Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi kako je fortifikacijski sustav odigrao ključnu ulogu u obrani grada od Osmanlija. Istraživanje je pokazalo kako je šibenski fortifikacijski sustav zaista odigrao ključnu ulogu u obrani grada u osmanskim napadima 1646. i 1647. godine. Na uspješnost obrane grada utjecao je niz faktora od kojih je najvažniji prilagodba tvrđava na novi način ratovanja i nova oružja u ranom novom vijeku.

Ključne riječi: *dalmatinske fortifikacije, Kandijski rat, Mletačka republika, šibenski fortifikacijski sustav, vojna revolucija*

11. SUMMARY

Sibenik fortification system was one of the most important symbols of the city during the battle against the Ottomans in the 17th century. The aim of this diploma thesis was to investigate the parts of fortification system in the Late Middle Ages and the Early Modern Period and respond in what way they affected the defense of the town. During this period Sibenik was under the Venetian rule whose defense focus lay in preserving the core points of interest to the Republic of Venice in the Adriatic. Literature and sources in the paper present the historical framework and the construction of the Sibenik fortification system at the time of various political, social and economic relations as well as changes to the fortresses of St. Michael, St. Ivan, St. Nicholas and Barone. The comparison method showed different stages of fortress construction and their adaptation to a new way of warfare at the end of the Middle Ages. The aim of this research was to determine how the fortification system played a key role in the defense of the city from the Ottomans. The research has shown that the Sibenik fortification system has indeed played a key role in defending the city in the Ottoman attacks in 1646 and 1647. The success of the cities defense has influenced a number of factors, the most important of which being the adaptation to a new way of warfare and new weapons in the Early Modern Period.

Keywords: *dalmatian fortifications, Candian War, The Republic of Venice, Sibenik fortification system, The Military Revolution*

12. BIBLIOGRAFIJA

IZVORI:

- Barbarić, Josip, Josip Kolanović. *Diplomatarium Sibenicense*. Monumenta historiam Sibenici et euis districtus illustrantia. Sv. 1. Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1986.
- Frano Divnić. *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji*. Preveli Smiljana i Duško Kečkemet. Split: Književni krug, 1986.
- Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika. Uredio Slavo Grubišić. Preveo Zlatko Herkov. Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1982.
- Onofrio Del Campo. *Tvrđavni spisi Onofrija Del Campa : traktati o memorabilije jednoga kondotjera u Dalmaciji u doba Kandijskoga rata*. Priredio i uvodnim komentarom popratio Miroslav Bertoša. Preveo Marino Marini. Rijeka: Državni arhiv u Rijeci, 2003.

LITERATURA:

- Aralica, Tomislav. *Inventar oružja i vojne opreme u šibenskom kaštelu i kulama iz 1441. godine*. Drniš: Gradski muzej, 2008.
- Ćuzela, Josip. *Šibenski fortifikacijski sustav*. Šibenik: Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“, 2005.
- Glavaš, Ivo. „Barutane (polveriere) na tvrđavama sv. Nikole i sv. Ivana u Šibeniku.“ *Ars Adriatica* 7 (2017): 213 - 226.
- Glavaš, Ivo. „Marginalije o tvrđavi sv. Nikole kod Šibenika i Velikim kopnenim vratima.“ *Ministarstvo kulture godišnjak* 39 (2016): 131 - 140.
- Glavaš, Ivo. „Šibenska tvrđava sv. Mihovila u Kandijskom ratu.“ *Portal* 6 (2015): 93 - 98.
- Glavaš, Ivo, Josip Pavić. „Tvrđava sv. Ivana u Šibeniku - nove spoznaje i istraživanja.“ *Ministarstvo kulture godišnjak* 40 (2016): 91 - 104.
- Glavaš, Ivo, Željko Krnčević i Tomislav Pavičić. „Arheološka i konzervatorska istraživanja na tvrđavi Barone iznad Šibenika“.
- Grubišić, Slavo. *Šibenik kroz stoljeća*. Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1974.

- Howard, Michael. *Rat u europskoj povijesti*. Prevela Magdalena Najbar-Agičić. Zagreb: Srednja europa, 2002.
- Keen, Maurice. *Medieval warfare*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Kolanović, Josip. *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*. Zagreb: Školska knjiga, 1995.
- Madunić, Domagoj. „*Defensiones Dalmatiae: Governance and Logistics of the Venetian Defensive System in Dalmatia During the War Of Crete (1645 - 1669)*.“ Ph.D. diss., Central European University, 2012.
- Nadilo, Branko. „Utvrd: tvrđava sv. Nikole ispred ulaza u šibensku luku.“ *Građevinar* 53 (2001): 747 - 753.
- Novak, Grga. „Šibenik u razdoblju mletačke vladavine 1412. - 1797. Godine.“ U *Šibenik spomen zbornik o 900. Obljetnici*, ur. Slavo Grubišić, 135 - 288. Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1976.
- Parker, Geoffrey. *The Military Revolution: military inovation and the rise of the west, 1500 – 1800*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- Pavičić, Tomislav. *Šibenik u Kandijskom ratu*. Šibenik: Muzej grada Šibenika, 2008.
- Stanojević, Gligor. „Dalmacija u doba Kandijskog rata“. *Vesnik vojnog muzeja* 5 (1958.): 93 – 180.
- *The Oxford Encyclopedia of Medieval Warfare and Military technology*. Volume 2. Priredio Clifford J. Rogers. Oxford: University Press, 2010.
- *The Oxford Encyclopedia of Medieval Warfare and Military technology*. Volume 3. Priredio Clifford J. Rogers. Oxford: University Press, 2010.
- *Vojna enciklopedija. 9, Sparta-Tirona*. Priredio Nikola Gažević. Beograd: Redakcija vojne enciklopedije, 1975.
- *Vojna enciklopedija. 3, Foča-Jajce*. Priredio Nikola Gažević. Beograd: Redakcija vojne enciklopedije, 1972.
- Vradenčić, Josip. *Borba za Jadran u ranom novom vijeku: Mletačko-osmanski ratovi u venecijanskoj nuncijaturi*. Split: Filozofski fakultet u Splitu, 2013.
- Žmegač, Andrej. *Bastioni Jadranske Hrvatske*. Zagreb: Školska knjiga, 2009.
- Žmegač, Andrej. „Još jedan stari prikaz utvrde sv. Nikole“. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 33 (2009): 77 – 82.
- Žmegač, Andrej. „Utvrda sv. Nikole pred Šibenikom“. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 25 (2001): 91 – 100.